

Gergely Ferenc

A magyar ifjúság a 20. században

(Esszé)

BEVEZETÉS

Bár a történettudomány egyes képviselői úgy látják, hogy a hosszú 19. századot egy rövid, alig 60-70 évet átfogó 20. század követte, amely szinte elviselhetetlenül hosszúnak tűnt, másrészt rémisztő események egymásra torlódásának kell elkönyvelnünk. A végletek évszázada volt, sok minden megváltozott, a világ megújításának reményében folyó, kontinenseken átívelő versengés megteremtette az emberiség megsemmisítésének lehetőségét. A Föld lakói globális problémákkal szembesültek, az emberi faj pusztulásának mélysége és teljes megújulásának magassága nyílt meg előttük.

Már a század nyitánya is ijesztő volt: Ferenc Ferdinándnak, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösének meggyilkolását milliók életét követelő világháború négy évig tartó tombolása követte. A nyomában támadt forradalmak csak a remények felkeltésére és azok szertefosztatására voltak alkalmasak. A világháborút követő békerendszer igazságtalanságaival lélegzetvételnyi szünetet biztosított a még az előbbit is messze felülmúló második világháborúig. Az európai zsidóság kiirtására irányuló náci kísérlet az évszázad történetének mélypontját jelentette. Az újabb háborús öt esztendő nem szült Új Európát, de úgy tűnt, hogy a romokon egy emberibb lét kezd épülni.

A győztesek oldalán álló Szovjetunió, kihasználva a kétpólusú világrendszer létrejöttének lehetőségeit, érvényesítette nagyhatalmi terveit, szétzúzva ezzel a háborút követő demokratikus illúziókat. Magyarországon 1947–1948-tól egy olyan kommunista diktatúra épült ki, amely szöges ellentétben állt mindennel, ami emberi.

AZ IFJÚSÁGI SZERVEZKEDÉS KEZDETEI

Ha ifjúság alatt a 12-től 26 éveseket értjük, akkor az 1895 és 1898 között születetteket tekintetjük az első 20. századi korosztálynak, hiszen az ő sorsukat befolyásolta a legdurvábban, legközvetlenebbül az első világháború. A század első háborús nemzedékét alkották, további életük, tevékenységük nyomot hagyott az egész magyar társadalom életében. A következő, a második háborús nemzedék első korosztályának tagjai már a „nagy háború” után születtek. Az előttük járó számos korosztállyal együtt őket sem kímélte az évszázad legbrutálisabb háborúja. Tizedelte, nyomorította – testi és lelki értelemben egyaránt – soraikat.

Az 1930 körül születettek egy villanásnyi békésnek nevezhető idő után olyan történelmi helyzetbe kerültek, amelynek légköre, erkölcsé, értékrendje, követelményrendszere merőben különbözött attól, mint amelyek jegyében legfogékonyabb éveiket eltölthették. Az ő esetükben a szocializmus mindennapjaihoz való idomulás sohasem lehetett teljes és tökéletes, s nem is volt az. A hatalom által hön óhajtott és minden eszközzel idomított új nemzedék, a szocialista ifjúság illúzióját az 1948 után születettek jelenthették. 1956 viszont széttepte a hatalom által szőtt illúziók pókhálóját. A leghűségesebbek lettek a leghűtlenebbek, az 1940 körül született tizenévesek forgatták legkeményebben a szabadságharc fegyvereit. A kádári konszolidáció féligazságaitól a '60-as évek elején születettek igyekeztek egyre határozottabban szabadulni, s az 1978–1980-as évjáratok lettek hasznélvezői annak a történelmi léptékű változásnak, amelynek előkészítésében az 1960–1965-ös generáció fontos szerepet vállalt, s játszott.

A szűken és tágan értelmezett ifjúság kategóriájához – figyelemmel az ország összlakosságának drámai (1920) csökkenésére, a visszacsatolások és az 1947. évi párizsi békeszerződés következményeire, valamint a korabeli statisztikai elemzések különbözőségeire –, korévenként és összességében hányan tartoztak, nem sikerült megnyugtató módon tisztáznunk. Nem tudjuk azt sem, hogy az elszakított területeken hány magyar fiatal maradt, s létszámuk miként alakult az elmúlt évszázadban.¹

A gazdaság és a társadalom jellegéből adódóan a legnagyobb létszámú ifjúsági réteg Magyarországon a parasztfiatalság volt, a réteg közéleti szempontból legjelentősebbje pedig a felsőfokú oktatási intézményekben tanulók szűk csoportja, nemek szerint elsöprő többségében a fiúk. A kezdődő szervezkedés is főként a közép- és felsőfokon tanuló diákság körében indult meg, illetve ezt a réteget célozta meg.

A szervezkedés iránti késztetések – tekintettel a fáziskésésre, amelyet Magyarország a 20. század során csak egy-egy részterületen volt képes csökkenteni és behozni – Nyugatról érkeztek, elsősorban Európa legfejlettebb országaiból. Egyének, világi és egyházi szervezetek, önkormányzati és állami intézmények gazdag választéka állt mindazok rendelkezésére, akik a hazai viszonyok egyre sürgetőbb problémáira megoldást kerestek. Egyes „emberbarátok” már a 18. század végétől, a 19. század derekától pedig önkormányzatok, egyházak és vallásfelekezetek, társadalmi egyesületek és az állam – egymást kiegészítve, versengve – kíséreltek meg válaszokat adni a felmerült kérdésekre. A döntő mozgatórugó a kincstár védelme, a kor színvonalán hasznosítható munkaerő, és a haza, a polgári társadalom hatékony védelmét szolgáló katonaság biztosítása volt. Ezeket természetesen át- meg átszótták más célok is. Az ateizmus, a vallási közömbösség, az elvilágiasodás/szekularizáció visszaszorítása, az evangelizáció, a nemzeti kultúra hatékonyabb ápolása mögött is meghúzódó, a nemzetiségek asszimilációját célzó erőfeszítés, a nyugati polgárság életformájához szervesen hozzátartozó lakás-, öltözködés-, étkezés-, tánc-, sport- és névadási szokások stb. meghonosítása, etalonná tétele. Mindez természetesen az újra legfogékonyabbakat, a fiatalok egy vékony rétegét érintette. A döntő többség alávetettsége, kiszolgáltatottsága

1 E tekintetben a közoktatásra vonatkozó statisztikai adatsorok sem adnak megnyugtató eligazítást.

és magára hagyottsága okán csak késve, torz formában vagy egyáltalán nem került kapcsolatba e törekvésekkel, divatokkal.

Az ifjúság szervezésére tett kezdeményezések – mint arra az eddigiek is utaltak – *alulról* és *fölülről*, de néha egyszerre mindkét irányból jöttek. Néhány külföldön járt huszoneves fiatal éppúgy megtehetette az első lépéseket, mint a törvényhozás, a vallás- és közoktatásügyi kormányzat, vagy éppen a Honvédelmi Minisztérium. A nemek korabeli helyzetéből, családi és társadalmi megítéléséből következően a fiúk szervezeteit építették ki először – nem egyszer a lányokat is bevonva –, de hosszabb-rövidebb idő múltán az önálló lányszervezetek is követték őket. Megerősödésüket, elismertségüket, befolyásuk mértékét és körét növelte az illetékes nemzetközi szervezethez (európai vagy világszövetséghez) való csatlakozásuk/felvételük, az egyházak és az állami hatalom hivatalos elismerése (pl. alapszabályaik jóváhagyásával), erkölcsi, anyagi támogatása. Ezért törekedett minden ifjúsági vagy az ifjúságért működő szervezet minél szilárdabb anyagi bázist kiépíteni, amiben a társadalom tehető rétegeinek változó hajlandósága és lehetősége szabott határt.

A nemzet, a társadalom, az állam nehézségei, válságos helyzete szűkítette az ifjúsági szervezetek, általában a társadalom önszerveződéseinek mozgásterét, de az anyagilag gyengén álló szervezetek megszűnését is maga után vonhatta. A 20. századi magyar történelem eseményein végigpillantva soha nem beszélhetünk igazán kedvező viszonyokról, hiszen a gazdaság ismétlődő válságai mellett nemegyszer a politika is durván letarolta a zsenge társadalmi szerveződéseket.

AZ IFJÚSÁG TÖREKVÉSEI AZ I. VILÁGHÁBORÚIG

Tudjuk, a 19–20. század fordulójára, lényegében 1914-ig kiépült az ifjúsági és az ifjúságért dolgozó szervezetek, állami intézmények s a mögöttük álló jogszabályok hálózata, rendszere. Ez a rendszer magába olvasztotta a külföldi tapasztalatok javát, teret hagyva a sajátosan magyar viszonyoknak. Sokszínű volt és igyekezett kiterjeszkedni az ifjúság lelki-szellemi-testi fejlesztésére egyaránt. A késői liberalizmus légköre lehetővé tette a politikai-ideológiai, tudományos és vallási irányzatok szerinti tömörülést, a vélemények szabad kinyilvánítását és egymás iránti tisztelettől áthatott ütköztetését anélkül, hogy a szembenállók bármelyikének elszigetelésével, kirekesztésével járt volna együtt. Voltak heves viták a szociáldemokraták, a liberálisok, a polgári radikálisok és a különféle konzervatív irányzatok képviselői között, de ezek ritkán fajultak el a szellemi-fizikai erőszak alkalmazásáig. E törekvések szolgálatára, kiteljesítésére és tudományos megalapozására vállalkoztak a pedagógiai reformmozgalmak, amelyek az iskolán kívüli, szervezett keretek között folyó nevelést is megtermékenyítették.

Az ifjúsági elitnek a dualizmus évtizedeiben nem voltak említésre érdemes, egzisztenciális háttérű generációs problémái. Társadalmi beilleszkedésük egy jól kitaposott rendszer szerint, szinte automatikusan történt.

Az első világháború mesterségesen is felkorbácsolt sovíniszta hurráhangulata, a főként szavakban/jelszavakban megnyilvánuló nemzeti összefogás néhány hónap után átadta a he-

lyét a kiábrándulásnak, az aggodalomnak, a mielőbbi béke utáni vágyakozásnak. A működő ifjúsági szervezetek fejlődése megtorpant, tevékenységük a háborús erőfeszítések támogatására összpontosult. Az elmélyült tanulást háttérbe szorították a háborús események, és hirtelen megnövekedett az ifjúság érdeklődése a politikai kérdések iránt. A fokozódó gazdasági nehézségek miatt a figyelem egyre inkább a szociális kérdések, a szociális nevelés szükségessége és a szociálpolitika elméletei és gyakorlata felé fordult. A kormányzat fegyverbe szólította a középiskolák utolsó évfolyamaiba járókat és az egyetemistákat, főiskolásokat, megszakítva életük további alakulására nézve meghatározó tanulmányaikat. A hadiesemények bizonyították az ifjúság ilyen irányú felkészületlenségét, az előképzési próbálkozások csődjét. A fiataloknak a harctereken rá kellett döbenniük a szélsőséges individualizmus adott körülmények közötti létellenességére, a kollektívizmus, a bajtársi szellem életet adó erejére. Ez a személyes tapasztalás legtöbbször meggyőződéssé érlelődött, és jelentősen befolyásolta további politikai orientációjukat, közéleti tevékenységüket.

A háború kirobbanása idején a *nemzeti* érzés fellángolása következtében háttérbe szorult baloldali elkötelezettségű ifjúság 1917–1918-ban próbálta rendezni sorait. Az őszirózsás forradalmat követő proletárdiktatúra az egész magyar ifjúságot igyekezett egy szervezetbe tömöríteni, így a szociáldemokratákat is. Az 1919. március 21. és augusztus 1. közötti időszak hatalmi politikája szétzilálta, illegálisba kényszerítette a diktatúraellenes, a történelmi Magyarország megőrzésében, megvédésében reménykedő, egyben saját megszakított tanulmányai folytatásának biztosítását váró, szilárd egzisztenciára vágyó ifjúsági csoportokat. A kommunista diktatúra *ifjúságpolitikájával* kapcsolatban Szabó Dezső megállapítására kellett volna figyelni. „Minden olyan rendszer, mely arra épít, hogy az emberek ezentúl lelki mechanizmusukban, pszichikai életük alap megnyilatkozásaiban egészen mások lesznek: magában hordja öngyilkossága minden eszközét.” Ám ezek a hónapok, évek nem a bölcsesség jegyében teltek. A „piros-fehér-zöld” ifjúság lett a Horthy Miklós vezette ellenforradalmi erők egyik rohamcsapata, biztos tartaléka.

KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT

Az első világháború elvesztése, a történelmi Magyarország szétszakítása, a minden téren bekövetkező veszteségek, a két forradalom kedvezőtlen hatásainak propagandisztikus felnagyítása és torzítása, a nagyhatalmak rideg, minden ésszerűséget nélkülöző magatartása, a *kisantant* politikusok és híveik fanatikus magyarellenessége következtében a félelem, a gyanakvás, a rágalom és az erőszak légköre uralkodott a mindennapokon.

A frontról hazatért és a világra rácsodálkozó hátszágbeli fiatalok küzdöttek létükért, megmaradásukért. Az ország területi feldarabolásával jelentős számú magyar fiatal került a szomszédos államokhoz. A többségi nemzet fiataljaiból szinte egyik napról a másikra elnyomott kisebbségi lett, akik közül sokan legjobb esetben is csak törték az uralkodó nép nyelvét, ami pedig létüknek, érvényesülésüknek az alapját képezte. A román, a szerb, a szlovák, a cseh és a német nyelv elsajátítása, főként a közép- és felsőfokon továbbtanulni kívánók részére elsődrendű kényszerré vált. Az új *hazák* eltérő viszonyai különböző

lehetőségeket kínáltak, más-más követelményeket támasztottak velük szemben. Eszmélésük, öntudatra ébredésük sok tekintetben függött attól a politikai kultúrától, annak hagyományaitól, amely az illető államban uralkodott. E tekintetben – főként a felvidékiek és az erdélyiek – példát mutattak az anyaországbeli fiataloknak, hatottak mozgalmaikra, szervezeteikre.

1919 őszén a vörös terrort a fehér váltotta fel. A proletárdiktatúra alatt felszámolt, hallgatásra ítélt ifjúsági szervezetek soraik rendezéséhez fogtak, a munkásifjúság egyeduralkodó szervezete pedig illegálisba szorult. A szociáldemokraták beszorított helyzetben tevékenykedhettek, állandó megfigyelés közepette, esetenként brutális fellépésektől kísérve.

Az ország katonai kiszolgáltatottsága, a nemzetközi méretekben kibontakozó katonai előképzés, s nem utolsósorban az első világháború kedvezőtlen tapasztalatai arra készítettek az ifjúság keresztény-nemzeti neveléséért és katonai előképzéséért felelős tényezőket, hogy jelentősen módosítva döntsenek a 12-21 éves fiúk praemilitáris képzéséről, annak szervezeti kereteiről, tartalmáról és alapvető módszereiről. Az állami vezetés által kezdeményezett leventeintézmény (mellőzve a cserkészetet) szervezése már 1919 őszén megkezdődött, az 1921-ben és 1924-ben hatályba lépő jogszabályokkal törvényes alapokra helyezték, és a '30-as évek elejére már – átvészelve egy súlyos pénzügyi válságot – minimális hatásokkal és hatalmas összegeket emésztve fel sok százezer fiatal képzését végezte.

Ez volt az első olyan ifjúsági intézmény, amely a 20. században kísérletet tett milliós ifjúsági tömegek államilag szentesített katonai előképzésére, és egyúttal keresztény-nemzeti szellemű nevelésére. Voltak lelkes hívei, támogatói is, de a fiatalok zömét – a munkás- és parasztfiatalok többségét – elsősorban működésének első másfél évtizedében képtelen volt megnyerni. Ebben természetesen a kommunista/szociáldemokrata antimilitarista agitációnak is fontos szerepe volt.

A magyarországi zsidóság is komoly veszteségeket szenvedett a háborúban és az azt követő átalakulásban. Vérveszteséget, számbeli veszteséget, ráadásként anyagit és intézményt is. Mivel a forradalmak alatt közülük a szélsőbaloldali gondolkodásúak meghatározó szerepet vállaltak, az ellenforradalmi propaganda könnyen az egész vallási közösség ellen hangolhatott egyes társadalmi csoportokat, mindenekelőtt a jövőt teljesen bizonytalannak érzékelő, frontkiszolgált értelmiségi fiatalokat. A középosztály – benne a zsidóké is – válságos anyagi helyzetbe került, jövője szinte kilátástalannak látszott. A gyermekeik továbbtanulásához szükséges anyagiakat alig tudták előteremteni, sokan egyszerűen képtelenek voltak rá.

A kormányzat zárt szám (*numerus clausus*) bevezetésével tett kísérletet a keresztény középosztály megsegítésére, ezzel az intézkedéssel támogatóinak számát is gyarapítva. Talán ez volt az egyetlen pont (ti. a *numerus clausus* eltörlésének követelése), amely az egyébként rendkívül bonyolult belső ellentétek és harcok ellenére a magyarországi zsidóságot egységes fellépésre készítette. Nemzetközi méretű fenyegetettségükre, az ellenséges szorítás növekedésére vallási-politikai-gazdasági irányzattól függően keresték a választ. Az arcvonal egyik szélső szárnyát a cionisták, főként a radikálisok, a másikat a – megoldást Nagy-Magyarország visszaszerzésében látó asszimiláns – neológok képezték. A kialakult helyzet a zsidó fiatalok e

kérdések iránt érzékeny részét a szocialista-kommunista elveket valló cionista radikálisok felé terelte. Súlyuk a tárgyalt időszakban még jelentéktelen volt, de fellépésük ingerlően hatott a politikai hatalomra és a vallásosság megerősítését szorgalmazó zsidó vezetőkre is.

Az 1914 óta bekövetkezett események erkölcsi hatásaitól is sarkallva, a katolikusok és a protestánsok egyaránt új lelket, keresztényi megújodást, erőteljes szervezkedést és összefogást sürgettek. Az ifjúság nevelésében, sőt, pl. a történelem oktatásában is a világnézeti ráhatás vált egyre hangsúlyosabbá. Az újság – benne a növekvő számú és hatású ifjúsági lapok –, a mozi, a film térhódítása annak hatékonyabb egyházi és világi cenzúrájával párosult. Jelezte ezt az *Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács* felállítása és működése, a *rekordhajhászó* sport elleni ágálás. Prohászka Ottokár, Ravasz László, Karácsony Sándor, Sík Sándor, Tóth Tihamér szava így gyorsabban jutott el – hivatalos csatornákon – a középiskolásokhoz – mint pl. *Ady Endréé*. A pedagógia – az ifjúság érési ütemének gyorsulására, a környezeti hatások erejének növekedésére és változatosságára, valamint a kor általuk átmenetinek ítélt voltára való tekintettel – az eddigiektől merőben eltérő, új nevelési eljárások alkalmazását követelte, ettől várva pl. a családon belüli, a fiatalok és az idősek között jelentkező és növekvő feszültségek enyhítését.

A leánynevelés eddigi céljain és módszerein is változtatni kellett, igazodva az élet, a gazdaság szükségleteihez. Hasznos, értékteremtő és jövedelmet, megélhetést biztosító képzés igénye jelentkezett széles körben. Ilyen irányba próbálták terelni a középosztálybeli leányok figyelmét is. A nők családi életben betöltött szerepe („*bezártságuk*”) lassan módosulni, oldódni kezdett.

Az 1920-as évek derekára a polgári ifjúsági mozgalmak egyre inkább a demokratikus, a szociális (nem szocialista!) társadalom, az osztályok feletti nemzeti egység gondolatvilága jegyében dolgoztak. Érdeklődésük nőtt elsősorban a parasztság, a falu, a mezőgazdaság, de az iparos-kereskedő ifjúság helyzete, törekvései iránt is. Sajnálatos és jellemző módon a kérdés úgy merült fel, hogy egy esetleges összefogás esetén ki legyen, ki lehet e számottevő ifjúsági erő politikai értelemben vett vezetője? A keresztény-nemzeti elkötelezettségű, népi tájékozódású értelmiségi ifjúság, vagy a szociáldemokrata, illetve az illegális kommunista párthoz kapcsolódó, a Szovjetunió és a „proletár internacionalizmus” mellett kiálló csoport. E nézetkülönbségek mögött nem nehéz felfedezni azokat a társadalmi-politikai erőket, amelyek eszméikkel, politikájukkal igyekeztek a maguk irányvonalának megnyerni az ifjúságot. A probléma végigkísérte az ifjúság politikai szocializációját, egzisztenciális törekvéseit a 20. században.

Ezt a társadalmi megújulást/megújítást célzó útkeresést tovább bonyolították a '20-as évek derekán fellángoló generációs *ellentétek*, amelyek széles körű, hosszan elhúzódó sajtóvitában öltöttek testet. Szekfű Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Weis István és mások írásai az ifjúsági közélet legvitatottabb, legtisztázóbb publicisztikai megnyilatkozásai voltak. A harmincon túliai, akik még a dualista időkben nevelkedtek, iskolai és társadalmi értelemben egyaránt, főként a világgazdasági válság előszelétől megriasztvva, foggal és körömmel ragaszkodtak meglévő pozícióikhoz, érdekeltségeikhez. A diplomás ifjúság évről-évre, korosztályai, generációi pedig – egymással is keményen versengve, hiszen egyre, a háborús évfolyamoknál jelentősen képzettebben diplomáztak – hangosabban és elszántabban követelték helyüket a *nap alatt*.

A gazdasági világválság a végletekig felerősítette az ellentéteket, és a két szélsőség felé sodorta az elkeseredett fiatalok növekvő részét. Az Adolf Hitler vezette náci párt hatalomra kerülése jól érzékelhető – bár többnyire csak átmeneti – hatást gyakorolt a fiatalokra az anyaországban és az elszakított területeken egyaránt. A világháború kirobbanásáig tartó majdnem hét év alatt az európai és világpolitikai helyzet egyre feszültebbé vált. A Párizs környéki békerendszer szűklátókörűsége meghozta gyümölcsét, a vesztesek csak a kedvezőnek látszó pillanatot várták, hogy revansot vegyenek egykori legyőzöik. Magyarország, miután a nyugati hatalmak meghatározó körei mereven elzárkóztak a trianoni békeszerződés érdemi módosításától, szorongva ugyan, de a tengelyhatalmak mellé szegődött. Vezetői, elsősorban az angolszász orientációjú és franciabarát csoportok bíztak abban, szinte teljesen alaptalanul, hogy az elszakított területek visszaszerzésének fejében, nem kell közvetlenül részt vállalniuk a várható gigászi küzdelemben. A náci Németország kezdeti sikerei és Magyarország – rövid ideig tartó lelkesedést kiváltó – területi *gyarapodása* főként a jobb- és szélsőjobboldali erők ítélőképességét tette kérdésessé.

A háborús légkör fokozódása mellett a gazdasági-szociális viszonyok javulása messze elmaradt a kívánatostól, de a lehetségestől is. A fennálló politikai rendszerrel szembeni elégedetlenség fokozódott, és ezen azok a kormányzati intézkedések – így a zsidóság egyre szélesebb körű korlátozását szolgálók – sem tudtak érdemben változtatni, amelyek elsősorban a háborús előkészületekkel függtek össze. Az újabb törvények, rendeletek tovább szűkítették az egyébként is korlátozott alkotmányosság kereteit, annak érvényesülését.

A zsidó fiatalok helyzete alakult a legkilátástalanabbul. Az egyetemeken és a főiskolákon minden tanév kezdetekor, menetrendszerűen kirobbantak az összetűzések. A leventében, de a hétköznapi életben is napirenden voltak a zsidó fiatalok hajviseletével, öltözködésével, *faji jellegzetességeivel* kapcsolatos erőszakoskodások (pl. pajesz, szakáll levágása). A hatóságok széles körű, ismétlődő razzikat szerveztek a *beszívárgó* zsidók kiszűrésére hivatkozva, vidéken pedig megfigyelték és akadályozták a vallási célú összejövetelek tartását.

Ezek az *akciók*, a veszély állandó fokozódásáról szóló külföldi hírekkel és az egyre szigorúbb zsidóellenes kormányzati intézkedésekkel együtt, ha lassan is, de bizonyos tétova, vallási-gazdasági-politikai irányzattól függő ellenlépésekre, védekező lépésekre kényszerítették a hazai zsidóságot. A fiatalok elhelyezkedésén, a munkanélküliségen próbáltak enyhíteni az *átrétegződés* gondolatának ébren tartásával, a zsidó *parasztság* megteremtésének hangoztatásával, a *szombattartók* nyilvántartásba vételével, az állasközvetítés megszervezésével, a vallási- és szakmai képzés célirányos módjának bemutatásával, az *alijázás*, azaz a palesztinai kitelepülés sokoldalú előkészítésével és támogatásával. Ezeknek a lépéseknek csekély eredményei voltak, viszont fokozták az idősök és a fiatalok közötti feszültséget.

Csak egy-egy helységben alakultak új helyi orthodox ifjúsági egyesületek. Helyenként mutatkozott törekvés az ifjúsági munka szerves beépítésére a hitközségekbe. A fővárosi és a vidéki zsidóság, zsidó fiatalság között alig volt kapcsolat, a *Nagykörúton túli kerületekben élő* – jórészt munkásfiatalt – senki sem igyekezett bevonni az ifjúsági munkába. A jelentősebb – főként egyetemistákat, főiskolásokat és középiskolásokat tömörítő – szervezetekben a kommunista/szociáldemokrata, radikális cionista tájékozódású fiatalok csoportja

hódított teret, harcolt ki magának vezető szerepet, megriasztva ezzel a küzdéstől irtózó konzervatív köröket.² A '30-as évek elején felvetődött Ifjúsági Kongresszus összehívása, s ennek nyomán egy Országos Zsidó Ifjúsági Szövetség létrehozása is, bár ez utóbbi még 1937-ben is csak javaslatként merült fel. Ezért nem lehet csodálni, hogy a bécsi döntések idején, majd a második világháború kirobbanásának évében ezek a tervek a semmivel lettek egyenlővé.

A zsidó fiatalok három lehetőség közül választhattak:

1. Megkíséreltek új hazát keresni, azaz elhagyni az országot, elmenekülni az országból.
2. Csatlakoztak a *smard járványban* szenvedőkhöz, azaz hitehagyóként áttértek a keresztény hitre, és esetleg nemzetinek álcázták magukat.
3. Egyénileg vagy kis csoportokba szerveződve védekeztek a fokozódó nyomással, majd üldözéssel szemben, egészen a baloldali cionista fiatalok fegyveres ellenállásáig eljutva.

Addig, amíg a zsidó ifjaknak a létezésért kellett küzdeniük, a társadalmi-szellemi-kulturális-vallási és politikai téren egyaránt merev válaszfalakkal széttagolt keresztény-nemzeti ifjúsági tábornak is megvoltak a társadalmi haladással és nemzetépítéssel kapcsolatos gondjai, feladatai, amelyek megoldásának mikéntjétől saját jövőjük is függött. Nevezetesen: az immáron halaszthatatlan belső reformok lehető legmélyebbre, legszélesebb körben ható, körültekintő, ám a gyorsuló nemzetközi eseményekhez is igazodó végrehajtása, és a területi revízió minél teljesebb kiküzdése a viszonylagos nemzeti függetlenség fenntartása mellett. Mindezt a belpolitikai élet szinte állandó jobbratolódása és a náci Németország növekvő befolyása közepette kellett volna megtenni.

A közélet uralkodó jelszava lett a „*helyet az ifjúságnak!*” De vajon melyiknek?

A kislétszámú illegális kommunista és a törvényesen működő szociáldemokrata ideológia-politika hatókörébe került iparos, kereskedő, értelmiségi fiataloknak? Vagy a '20-as évek első felétől növekvő létszámú és befolyású, a magyarság felsőbbrendűségét hirdető, de a pángermán törekvéseket is támadó, belső válsággal küzdő, 40 ezer taggal rendelkező Turul Szövetség vezéreinek? Netán a feladatokat a pápai enciklikák iránymutatásai alapján megoldani kívánó, az Ifjúsági Katolikus Akció zászlaja alatt szervezkedő, mereven munkásmozgalom ellenes, de a mérsékeltabb *Americanat* is táborába soroló római katolikus ifjúsági elitnek? A MEKDESZ (Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség), a KIE (Magyarországi Keresztény Ifjúsági Egyesület), a Soli Deo Gloria Szövetség parasztfijúságra is ható, az ifjúság összefogására törekvő csapatainak? A KALOT (Katolikus Agrárfijúsági Legényegyletek Országos Testülete) és a KALÁSZ (Katolikus Asszonyok és Lányok Szövetsége) katolikus parasztfiatal tagjainak és alakuló elitjének, amely igazának tudatában még a katolikus püspöki karral is képes volt dacolni? Generációs megközelítésben a harmincasoknak vagy a húszéveseknek?

² Ilyeneknek tarthatjuk pl. a MIEFHÖE-t (Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete), és az OMIKE-t (Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület).

És milyen is volt valójában ez az állandóan változó ifjúság? Mit is akartak voltaképpen: határon innen és határon túl? Megítélésük jelentősen eltért egymástól és a róluk szóló diagnózisokra a válságos idők közeledése is rányomta bélyegét. A kérdés az volt, hogy a harmincas évek végére Magyarországon és az elszakított országrészekben felnő-e egy olyan fiatal generáció, amely a hatalom birtokba vétele esetén képes lesz az ország hajóját békés vizekre vezetni?

Bár megfigyelhető volt az ifjúság egy kisebb részének szélsőségek iránti vonzalma, és egyesek szerint hiányzott az *arany középút* ifjúsága, az egymást követő nagyhatású, víz-választó szerepet betöltő, korszakhatárként is aposztrófált tanácskozások/diéták azonban áttörésről vallottak az értelmiségi ifjúság és a *dolgozó magyarság* sorsközösség vállalása terén. Egyre többen és egyre határozottabban vallották: a munkás- és a parasztfiatalok nélkül a nemzet előtt álló feladatok nem oldhatók meg. Ebbe az irányba hatottak – természetesen nem egyforma erővel – Szabó Dezső, Kodolányi János, Németh László és a többi népi író művei, az *Elsodort falutól a Hulló Európa, hulló magyarságig*, a népi radikális, a keresztényszocialista és a szociáldemokrata sajtó írásai. Sőt, a szélsőjobboldali, nyilaskeresztes orgánumok tagtoborzó célzatú, a hangnem harsányságában mindenkit felülmúló írásainak egy része is.

Magyarország felfedezése megindult, megváltoztatásán volt a sor. Az 1937-ben zászlót bontó *Márciusi Front*, a Turul hangos ellentámadásától függetlenül, nagyot lendített az összefogás ügyén. A közlegények – Kovács Imre szavaival élve – már a forradalomra is hajlandók voltak. Ezeknek a reményt ébresztő törekvéseknek a jegyében születtek meg azok a bírálatok, amelyek – kapcsolódva egyes nagyszabású hazai eseményekhez – pl. a cserkészetet is megérintették. A közélet kulcsfogalmai 1936-tól a közös szervezet, az egyetértés, az összefogás és egységfront, az új humanizmus és az organikus út lettek. Egyre többen sürgették: ne csak beszéljenek a változásokról, tegyenek is érte! Az önkéntes alapon szervezett, náci-fasiszta ihletésű, ellenérzést és heves vitákat kiváltó munkatáborok, szociális munkák vállalása – elsősorban falun – a telepítés, a házépítés, a diákszövetkezeti mozgalom megannyi jele volt a fiatalok őszinte tenni akarásának. Az ifjúság dinamizmusa, mozgékony-sága, alkalmazkodóképessége ellenére 1938-ban is érvényes a bírálat: az érettségizett többség szemében még mindig az állami pálya a vonzó. A vállalkozóvá alakulás, akárcsak az ízig-vérig földművelő élet vállalása történelmi léptékű feladat volt, amit erőszakkal nem lehetett néhány év alatt elérni.

A vitatott tartalmú *magyar szellemmel való teljes, cselekvő azonosulást* ugyanúgy nem lehetett elérni. Nehéz időkben idézték többen azt a történelmi tapasztalatot, hogy a magyar népi kultúra gyökereibe kell kapaszkodni, abból kell táplálkozni, erősíteni tudatunkat, és védekezni a pángermán és a pánszláv, a barna és a vörös veszedelem ellen. Ennek a gondolatnak a jegyében kapott lendületet a magyar dal, tánc, ruha és névadás. A szélsőjobb kezdeményezései és propagandája pedig csak taszították, és nem segítették a *nemzeti összefogást*. A *magyar szellemet* kérték számon már az 1933-as világtáborozástól kezdve a cserkészeten, amelyen belül pedig Farkas Ferenc vezérletével már a '30-as évek közepétől előretörték a *militánsok*, a *honvédcserkész* eszme hívei. Ilyen megfontolás alapján támadták 1939-ben a *Pax Ting* elnevezésű leánycserkész-világtalálkozót is.

A leventeintézmény a '30-as években hatékonyságának, vonzerejének növelése és a vele szembeni jogos baloldali támadások csökkentése érdekében sok mindent átvett a cserkészet módszereiből, ugyanakkor egyre céltudatosabban szolgálta ki a Magyar Királyi Honvédség fegyvernemi igényeit. Az ifjúsági tömegek sportjának és kulturális életének kibontakoztatása még a második világháborút követően is érezte jótékony hatását. A vitathatatlan eredmények ellenére akadtak olyan szakemberek, akik egy új, egységes magyar ifjúsági szervezet felállítását sürgették. Ezek közé tartoztak a belpolitikai életben egyre támadóbban fellépő nyilaskeresztések, Szálasi Ferenc hívei. Vágyuk sem akkor, sem 1944. október 15-e után nem teljesült, de ismertté vált terveik a *Hungarista Birodalmi Ifjúság* elnevezésű szervezetre vonatkozóan kétségtelenné tették a '30-as években körvonalazódó szándékaikat. Az új, egységes magyar ifjúsági szervezet helyett megszületett az 1930-as évek eleje óta formálódó új honvédelmi törvény, az 1939:II. tc., amely kiterjesztette a leventekötelezettséget az iskolásokra, valamint a leányokra is. Végrehajtása nyomán 3,5 millió 12-21 éves fiatal katonai előképzését és keresztény-nemzeti szellemű nevelését szolgálta. Ez a kormányzati lépés, amely életben hagyta az angolszász gyökerű cserkészetet is, több célt szolgált. Igyekezett az eddiginél hatékonyabban biztosítani a rövidesen harcba szálló honvédség előképzéssel kapcsolatos igényeit. Programjával enyhítette az erősödő pángermán hatást és a baloldali törekvéseket, védte az idegen hatásokkal szemben a felnőtteknél jóval kiszolgáltatottabb ifjúság tekintélyes részét. Azonos irányba hatottak a fasiszta és náci nevelést keményen bíráló, 1938–1939-ben megjelenő szakmai elemzések is.

A Turul Szövetség viszont mindenütt ott volt, ahol zsidóellenes, a baloldal megsemmisítését célzó, a küszöbön álló háborúra való felkészülést szolgáló lépéseket lehetett kezdeményezni. A *Turul Várból* irányított új honfoglalás kiterjedt az élet szinte minden területére. A *Virradat* című lap szerzői és terjesztői ezeknek a gondolatoknak a társadalmi méretű megismertetését segítették elő.

Időközben a *tengelyhatalmak* döntései nyomán megkezdődött a trianoni békeszerződés által elszakított területek részleges visszacsatolása. Pillanatok alatt kiderült, hogy mennyire gyér volt az érintkezés, a kapcsolat az anyaország és az elszakított területek magyarsága, fiatalsága között. A kirobbanó örömet rövidesen a kölcsönös kétkedés, az idegenkedés, a kioktatás váltotta fel. A kölcsönösen felmerülő problémák nyugodt tisztázását, az elmúlt 18-20 év mulasztásainak felszámolását kizárták a rohanó történelmi események.

1939. szeptember 1-ig, a második világháború kirobbanásáig a magyar ifjúság helyzete lényegében nem változott. Szerveződésének sokszínűsége megmaradt, de – 1938-tól – a zsidó és a baloldali (kommunista és szociáldemokrata) fiatalok csak félléggálisan vagy illegálisan élhettek szervezett, iskolán kívüli közösségi életet, politikai pártjaikhoz kapcsolódva.

A három nagy ifjúsági csoport, az értelmiségi, a munkás- és a parasztfiatalok közötti merev válaszfalak lebontása megkezdődött, és a társadalom gyökeres megújításának, a nemzeti függetlenség megóvásának kérdéseiben az álláspontok közeledtek egymáshoz. A kiteljesedés útjában elsősorban világnézeti, pártpolitikai és a társadalomépítést illető stratégiai nézetkülönbségek álltak. A katolikus fiatalok a pápai enciklikák útmutatását követő Magyarországról ábrándoztak, arról, hogy a haza ismét *Mária országa* lesz. A munkás-

mozgalmi baloldalon ügyködő fiatalok a Szovjetuniót tekintették példaképüknek, az internacionalista szolidaritásban reménykedtek és az 1935-ben, a Komintern VII. Kongresszusán meghirdetett népfrempolitika nyomdokain haladva remélték megteremteni a változásokban érdekelt társadalmi erők közötti összhangot – az ifjúságét is –, amely elvezet a nem kapitalista Magyarország megteremtéséhez.

A viszonylag kisszámú *hungarista ifjúság* pedig egy olyan, a náci Németországhoz hasonló berendezkedésű *Kárpát–Duna Nagyhaza* ábrándját kergette, amely a tengely remélt győzelme után is képes lesz megőrizni nemzeti sajátosságait. Az összefogás, az egység egy-egy nagyobb kör fiataljai között valósult meg. Ugyanakkor a szembenállás – zsidók és nem zsidók, *marxista, ateista forradalmárok* és különféle politikai árnyalatokat képviselő keresztény polgári reformerek, *forradalmárok* között – nem csökkent, sőt növekedett! Az állami ifjúságpolitika erősödése ezen lényegében képtelen volt változtatni, a hatalom bátyái közé férközött generációk pedig Gömbös hálójába akadtak, illetve a visszacsatolások adta lehetőségek hínárjában vesztették el *nemzetmegváltó hevületüket*. Nem tudjuk, mekkora lehetett az összlétszáma azoknak a fiataloknak – leányoknak és fiúknak együttesen –, akik önként, rövidebb-hosszabb ideig cselekvő tagjai voltak a társadalmi-politikai kérdések megoldásánál is számba vehető szervezeteknek. A szórt adatok alapján úgy tűnik, számuk nem haladta meg az egymilliót. Ez önmagában jelentős nagyságrend, még akkor is, ha tudjuk, az események esetleges alakításában – többnyire – csak a vezérek, illetve vezetők, valamint a köréjük rendeződő *kemény mag* szerepe döntő. Volt hát kikhez fordulni, volt kiket mozgósítani, ha eljött a *történelmi pillanat*.

A második világháború befejezését, a békét, a megbolygatott, szétdúlt magánélet viszonylagos nyugalomát, a visszatérést a régi életformákhoz a gyermekek és a fiatalkorúak múltjuk, családi hagyományaik, vallási, felekezeti hovatartozásuk, háborús korosztályuk és tartózkodási helyük különbözősége miatt más-más okok és indítékok miatt várták.

Az ifjúság háború alatti fizikai pusztulásának pontos mértékéről, korosztályi, területi, családi és vallási megoszlásáról a magyar lakosság veszteségeinek kutatói még a mai napig sem tudnak megnyugtató adatokkal szolgálni. A világháború utolsó évének tornádószerű eseményei szétszórták a fiatalok százezreit a „megnagyobbodott” haza területén belül, de azon túl is. Az ország keleti és déli részéről menekülők Dunántúlon torlódtak össze, majd egy részük félelemtől, kényszersztől, tehetetlenségtől úzva átlépte Magyarország nyugati határát. A zsidó fiatalok sokasága, osztozva szüleik és rokonaik százezreinek sorsában, kevesek önfeláldozó és sikeres mentési akciói ellenére, a reménytelenségtől bénultan, feladva a néhol adódó menekülés lehetőségét is, a haláltáborokban végezte életét. A fegyveres szolgálatra, sáncmunkára, légoltalmi kisegítő szolgálatra, a náci/nyilas illúziókban is csak tervként szereplő *felszabadító* elit hadosztályok felállítására alkalmasnak ítélt levante fiatalok csoportjai, legfelső vezetőiktől magukra hagyatva amerikai/francia, majd szovjet fogságba estek, s csak kevesen vették a bátorságot a szökésre. Helyenként a lakosság, a szülők határozott fellépése akadályozta meg teljesen hiábavaló pusztulásukat. A halált így sem kerülhették el sokan, tízezrek hadifogságba, katonai bíróságok elé, büntetőtáborokba kerültek, beálltak a francia Idegen Légióba, vagy a Gulágon sínylőde reménykedtek a hazatérésben.

Nem kell magyarázni, hogy ezek a fiatalok milyen fizikai, tudati és lelki állapotban tértek haza, kezdték, folytatták kettészakított életüket. Megkeseredettek, cinikusak, gyanakvóak és mindenekelőtt szeretetre és megbecsülésre vágók, de nem kevésbé élt bennük a bűnbakkeresés, a visszavágás igénye.

Ez érvényes volt a haláltáborokból hazaszivárgó, majd szervezeten hazaszállított zsidó fiatalokra, valamint a gyér hazai fegyveres ellenállási mozgalomban résztvevő kevés életben maradottra nézve is. Nem voltak ettől mentesek azok sem, akik nem szenvedtek szembe-tűnő sérelmeket, „csak” vagyonuk pusztulása, családjuk tagjaival szemben megnyilvánuló fizikai erőszak, az eladdig tisztelt értékek semmibevételének tapasztalása hagyott nyomot lelkükben, formálódó személyiségükben. Voltak persze olyan fiatalok, nem is mellőzhető számban, akiknek mindez egy emelkedő élet reményét jelentette, akik a romok között is felszabadultan, bizakodóan élték a béke, éhezéssel és munkával telt napjait.

Az iskolakötelesek, a háborús veszélyek miatt csökkent értékű, illetve elvesztett két tanév után, a legelemibb feltételeket (ajtók, ablakok, taneszközök stb. hiánya), és nem csekély számú szaktanárt nélkülözve, a feszült politikai légkör miatt állandósuló ingerült iskolai-társadalmi közegben keresték hajdan volt önmagukat, egyben megragadva a béke kiváltotta társadalmi méretű életöröm kínálta lehetőségeket. A fegyverek nyugvása nem jelentette azt, hogy a fiatalok tudatából, érzésvilágából, zsigereiből *eltűnt* a neobarokkból náci színezetűvé torzított nevelés, propaganda, és a közvetlen, átélt háborús események hatása. Bennük élt és működött, komoly gondot okozva ezzel családnak, iskolának, ifjúsági szervezetnek, államnak és a politikai pártoknak egyaránt. Nem ők tehettek erről, de miatta mégis – számos esetben – az ő hátukon csattant az ostor.

Ebből a helyzetből adódtak a fiatalokkal kapcsolatos szerteágazó feladatok, egyéni, családi, társadalmi, politikai erőfeszítések. Temetni, siratni kellett az elvesztetteket, sietve pótolni hiányukat. Biztosítani részükre a legelemibb anyagi létfeltételeket, gyógyítani lelki sebeiket, oktatni-nevelni őket az élet mibenlétére, biztosítva egyben a társadalom termelési-alkotási szükségleteit. Ezekkel együtt át kellett vezetni őket a totalitarizmus bővületéből a demokrácia összetettebb, bonyolultabb, ugyanakkor szinte teljesen ismeretlen gondolatvilágába és gyakorlatába.

REMÉNYEK A HÁBORÚ UTÁN

A náci Németországnak és szövetségeseinek veresége a régi magyar uralkodó elit sorsát is megpecsételte. Az államgépezet széthullott, a tisztviselői kar jórésze nyugatra menekült. A letűnt rezsim politikai támaszát képező pártok helyét az eddig üldözött, ellenzékbe szorított szervezetek foglalták el, amelyek a Kisgazdapárttól a Magyar Kommunista Pártig (MKP) demokratikus programot hirdettek. A pártok az ország jövőjét illető alapvető kérdésekben (piacgazdaság vagy irányított tervezgazdaság, politikai pluralizmus vagy egypárti berendezkedés, polgári vagy ún. népi demokrácia) lényegesen eltérő álláspontot képviseltek. Az MKP – ha igyekezett is titkolni – az első pillanattól kezdve a *polgári világra jellemző* létforma és életérzés legyőzését, a Szovjetunióhoz és a nemzetközi munkásmoz-

galom erőihez, táborához való feltétel nélküli kapcsolódást szorgalmazta. Ennek jegyében alakította ifjúságpolitikáját is. A piacgazdaságra épülő többpárti polgári demokrácia fő erőit tömörítő Kiszgazdapárt, a debreceni illúziók gyors szertefoszlása nyomán ugyancsak a saját és a szövetségesei törekvéseit is kifejező politikai program szolgálatába kívánta állítani a fiatalokat.

Minden párt az ifjúsági egység megteremtésének szükségességét hangoztatta, kárhoytatva a „Horthy-rendszer” megosztó politikáját, de ezalatt mást és mást értettek, megvalósításának üteméről is különbözőképpen vélekedtek, s eltérő nézeteiket is módosították a képlékeny belpolitikai helyzet igényei szerint. A teljes, a szó szoros értelmébe vett szervezeti, ideológiai-politikai, cselekvési egység létrejöttét eleve kizárta az ifjúság szociokulturális meghatározottsága, múltja, jelene és remélt jövője. Egy értelmiségi származású egyetemista, egy nagyiparban dolgozó ifjúmunkás, valamint egy kisparaszti gazdálkodás viszonyai között élő fiatal (és itt számos egyéb rétegre és csoportra is gondolni kell, nemzetiségi és vallási hovatartozásukat sem mellőzve) egységének megteremtése, termékeny együttműködésének biztosítása nem lehetett több jól hangzó politikai jelszónál. Ugyanakkor együttműködésük feltételeinek kiépítése és karbantartása vitathatatlan szükséglet volt.

A Vörös Hadsereg csapatainak jelenléte, a Szovjetunió érdekszférájához sorolás, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) szovjet dominanciája és a nyugati demokráciák vezetőinek Magyarországgal szembeni érdektelensége már a demokratikus átalakulás első pillanatától kezdve korlátozta a formálódó új magyar politikai vezetés cselekvési terét. Ez a korlátozás a győztes nagyhatalmak közötti elhidegüléssel, a kétpólusú világrendszer létrejöttével, s ennek keretében az MKP vezette *baloldal* gyorsuló politikai térhódításával fokozódott. Ez a folyamat értelemszerűen az ifjúságpolitikai gyakorlatot is komolyan befolyásolta, egyre nehezebb helyzetbe hozva az ún. *népi demokratikus* forgatókönyv ellenzőit.

Az ország nemzetközi kötelezettségei, s az ennek jegyében fogant, 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény 15. pontja kimondta: „Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy haladéktalanul feloszlatja a magyar területen lévő összes Hitler-barát, vagy más fasiszta politikai, katonai és katonai jellegű szervezeteket, valamint az egyéb olyan szervezeteket, amelyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytatnak és a jövőben nem tűri meg ilyen szervezetek fennállását.” A kormány haladéktalanul hozzálátott a végrehajtás jogszabályi háttérének biztosításához, és az 529/1945. M. E. sz. r. 4.§-ában úgy rendelkezett, hogy a feloszlatandó „pártok, egyesületek, társaságok, szövetségek stb. egyesületi vagyonát, pénzkészletét, iratait le kell foglalni, és zár alá kell helyezni”. 1945. február 9-én a Minisztertanács megvitatta a feloszlatandó szervezetekre vonatkozó előterjesztést. Az ifjúsági szervezetek közül – miután a KALOT-ot *heves vita után* törölték a listáról – az *Antibolsevista Ifjúsági Tábor*, a *Levente Egyesület* és a *Turul Szövetség* maradt a feloszlatandó szervezetek sorában. Így vette kezdetét – a szovjetek által irányított SZEB állandó ellenőrzése, sürgetése és fenyegetése közepette – a demokratikus állami és társadalmi rendre nézve veszélyesnek minősített szervezetek számbavétele, felkutatható vezetőiknek ellenőrzése, a helyi államhatalmi és népi szervek velük kapcsolatos állásfoga-

lásainak összegyűjtése. Ez, a Belügyminisztérium és az Államrendőrség politikai rendészeti osztályainak, majd az államvédelmi hatóságnak irányítása mellett folyó tisztogató munka, a SZEB által ismételtlen bírálva, évekig folyt, s az 1945-ös év csak a nyitány volt.

A felozlatással kapcsolatos – időnként ugyancsak indulatos – huzakodások közép-pontjában a lefoglalt vagyon sorsa állt. Házak, telkek, sportpályák, lőterek, repülőterek, vízitelepek, csónakok, hajók, bútorok, hangszerek, fegyverek, rádiók, írógépek, könyvtárak megszerzésén fáradoztak az új „demokratikus” szervezetek (Partizánszövetség, NÉKOSZ), a politikai pártok (MKP, SZDP, FKgP stb.), és a kormányzati tényezők, főként a Vallás- és Közoktatásügyi és a Honvédelmi Minisztérium. Utóbbiak az egyetemi-főiskolai szervezetek, illetve a leventeintézmény hasznosítható anyagait kívánták maguknak biztosítani. A mohóság és a harcias fellépés érthető volt, hiszen az illegalitástól megszabaduló, újonnan alakuló szervezeteknek növekvő tagságukon kívül szinte semmilyük sem volt, szükséges mérvű bevétellel pedig – saját bevallásuk szerint – a vezető politikai pártok, így a kivételezett helyzetet élvező MKP sem rendelkezett. A szegénység, sőt, nyomor, a társadalom többségén túl, az ifjúsági szervezetek működésére is nyomasztólag hatott.

1945 nyarán a hatalmas veszteséget szenvedett zsidó fiatalok is hozzáfogtak szervezeteik újjáélesztéséhez, s decemberben a „félelem nélküli élet” érdekében dolgoztak pl. olyan nagymúltú sportegyesületeik is, mint a VAC.

1944 végén, 1945 elején, a pincékből előbújó baloldali fiatalok számára természetesnek tűnt – nem ismerve eléggé a nagypolitikát, s a Magyar Kommunista Párt ekkor még távollevő vezetőinek elképzeléseit –, hogy kommunista ifjúsági szövetséget hozzanak létre, amint erre Szegeden már 1944 októberében sor került. Az események azonban hamarosan más elképzeléseket tettek uralkodóvá, ami nyilvánvalóan összefüggött az MKP vezetőinek szélesebb hatalmi aspirációkat tükröző elképzeléseivel. Mindez természetesen együtt élt az ország demokratikus átalakításának igényével, s az újjáépítéshez ekkor még nélkülözhetetlennek látszó nemzeti egységgel, így az ifjúsági egységgel is.

A politikai küzdelmek feleledése – mint erre már utaltunk – azonban lehetetlenné tette azt az MKP törekvést, hogy egy ifjúsági egység szervezetben (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségben/MADISZ) valósítsa meg saját hegemoniáját. Az újonnan alakuló, és újjáéledő pártok saját utánpótlásuk, tömegbázisuk növelése érdekében természetes módon a saját ifjúsági szervezetek létrehozását szorgalmazták. A dilemmát az MKP ifjúsági vezetői már korán érzékelték, hiszen Hollós Ervin és Kiss József az MKP KV részére készített egyik jelentésükben, 1945 márciusában a következőket írták: „Az SZDP és az FKP ifjúsági agitátorai azt híresztelik, és nyíltan hangoztatják is, hogy a (MA)DISZ-t a Kommunista Párt utasítására szervezték és szervezik, mögötte a Kommunista Párt áll, irányítói és szervezői kommunisták.”

1945 ifjúságpolitikai küzdelmei lényegében ezt a dilemmát tükrözték: a MADISZ egy politikai fronthoz hasonlóan csúcsszervezetként tömörítve fogja össze a különféle, szuverenitásukat megőrző demokratikus szervezeteket, vagy egyetlen szervezetként olvassza magába azok tagságát. A MADISZ 1945 szeptemberében megtartott első kongresszusa ez utóbbi mellett döntött. A döntést nyilvánvalóan az a szándék uralta – akkor, amikor az

egység illuzórikus volta már láthatóvá vált –, hogy az ifjúság kommunista hegemoniára épülő egységét csak így lehet megvalósítani. Azonban az egységszervezet-jelleget is demonstrálni kellett, hisz a tagság s a vezetőség egy része sem volt kommunista. (A kongresszuson a 18 tagú elnökségben 10 MKP, 1 NPP tag volt, s 7 pártonkívüli – se kisgazda, se szociáldemokrata.) Így viszont az MKP a MADISZ-t nem használhatta fel olyan nyíltan az 1945-ös választási küzdelmekben, mint a többi párt saját ifjúsági szervezetét. Bebizonyosodott e párt vezetői számára is, hogy a többpártrendszer viszonyai között elengedhetetlen egy ütőképes s nem a függetlenségét, egységszervezet jellegét hangsúlyozó pártifjúsági szervezet léte.

Az adott viszonyok között azonban nem okozott megoldhatatlan gondot a minden szempontból párthoz kötött ifjúsági szervezet hiánya. Ismeretes, a különböző hatalmi szervekben elfoglalt KP pozíciók mellett a szakszervezeti ifjómunkás mozgalomban, a SZIT-ben, de az egyetemista rétegszervezetben, a MEFESZ-ben (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége) is a kommunista fiatalok jutottak igen komoly pozíciókhoz, nem beszélve a különböző pártok ifjúsági szervezeteibe, vezető testületeibe beépített személyekről. Elég itt a szociáldemokrata ifjúsági szervezetből, a SZIM vezetésből 1946-ban kizárt négy ifjúsági vezetőre utalni, akik közül hárman rögtön átléptek az MKP-ba, vagy arra, hogy a különböző ifjúsági szervezetek egyes üléseinek tartalmáról a kommunista vezetők azonnal tudomást szereztek.

Kétségtől az is az MKP taktikájának árnyaltabbá válását jelzi, hogy a SZIT és a MEFESZ támogatása az egyedüli szervezet kizárólagosságának részbeni feladását jelentette. Az ifjúság közötti kommunista hegemonia megteremtését azonban továbbra is elérendő célnak tekintették. Az elképzelés megvalósítására pedig 1946 tavaszán egy közösen elfogadott program alapján létrehozandó csúcsszerv látszott a legalkalmasabbnak. A MIOT-nak, a Magyar Ifjúság Országos Tanácsának 1946. márciusi megalakulásával egyidejűleg azonban az MKP Ifjúsági Tanácsa továbbra is számolt a MADISZ-szal, mint olyannal, amelybe az összes ifjúsági szervezetet be lehet olvasztani. Az MKP azonban az ifjúsági hegemonia megteremtése érdekében túllépett a „csak MADISZ” koncepción, s a legkülönbözőbb módszereket, taktikai eszközöket használta fel.

Nagy segítséget kaptak ehhez a munkához az 1946 tavaszán leleplezett, a baloldali sajtó szerint „kiskorú fasiszták” által szervezett és az oktogoni „gyilkosságba” csúcsozó eseménysorozat nyomán. A kommunista irányítás alatt álló politikai rendőrség (élén Péter Gáborral) gátlástalanul kihasználta ezeket az önmagukban jelentéktelen és veszélytelen eseményeket. Az Oktagonon egymást meggyilkoló szovjet katonák temetését politikai demonstrációvá duzzasztották, és a SZEB érélyes követelésére, valamint a szélsőbaloldali társadalmi szervezetek tiltakozása nyomán, a Nagy Imrét felváltó Rajk László belügyminiszter július 19-én nagyszámú ifjúsági egyesületet oszlatott fel. Néhányuk – demokratikus vezetés mellett – újjáalakulását engedélyezte Rajk, de ez csak agóniájukat hosszabbította meg.

Ez a „szőnyegbombázás” volt az egyesületi élet felszámolásának és az új, „demokratikus” tömörülések megteremtésének második, az elsónél is brutálisabb aktsa.

Ugyancsak ezt a koncepciót támogatta, hogy a MIOT vezetéséből – a *nagypolitika* szálami taktikájának megfelelően – fokozatosan kiszorították a más pártifjúsági szervezetekhez tartozó, „renitens” személyeket, lényegében kommunista többséget alakítva ki a MIOT-ban, melynek határozatai kötelező erejűek voltak a tagszervezetekre.

Az ún. Köztársaság elleni összeesküvés (Magyar Közösség) újabb csapást jelentett a polgári demokrácia mellett kiálló ifjúsági erők középpontját, fő erejét jelentő Független Ifjúság Szövetségére, mivel vezetői közül többeket gyanúsítottként letartóztattak. A FISZ, amelyet a kommunista ifjúságpolitika egyik képviselője a nép ellenségei *szállás helyének* titulált, a Kisgazdapárt teljes szétverésére irányuló baloldali roham, saját szervezeti gyengesége és tagságának indokolt félelme miatt a bomlás jeleit mutatta. A baloldali sajtó, amelynek hangütését és stílusát az ellenfelek – világiak és egyháziak egyaránt – nem voltak hajlandók átvenni és alkalmazni, azt hangsúlyozta, hogy a *világ ifjúsága balra tart*, a szomszédos népek ifjúsága mindenütt megteremtette az egységet, nálunk sem szabad késlekedni. A zsidó ifjúságot is arra biztatták, hogy álljon a „haladás” és a „fejlődés” szolgálatába, ami félreérthetetlenül a „népi demokrácia” erői melletti kiállást jelentette. A Szociáldemokrata Párt egyre határozottabb és önálló lépéseit is saját céljaik szolgálatába kívánták állítani. Ez egyet jelentett a párt és a SZIM bomlasztásának, beolvasztásának előkészítésével.

Az 1947-es kékcédulás választás kétértelmű sikere, amelynek elérésében az ifjúság zöme nem kívánt osztozni a remélt mértékben, tovább erősítette a kommunisták vezetete baloldal helyzetét. Az Ifjúsági Bizottság (háttérben az MKP felső vezetése) elérkezettnek látta az időt a történelem felgyorsítására, a népfront-politika alkalmazására az ifjúság kommunista vezetőségének megteremtése érdekében. Az 1948-as centenáriumi ünnepek előkészületei érzelmi háttérrel biztosítottak e törekvések nemzeti színbe burkolásához. Ez az év lett az „egységesítés” éve. „A 48-as mozgalommal, annak szerveivel, a 48-as bizottságokkal lényegében azt kívánjuk elérni – hangoztatták a kommunista ifjúsági vezetők – amit a MADISZ-szal elérni nem sikerült: a munkás-, paraszt-, és a diákifjúság demokratikus egységét.”

AZ „EGYSÉGESÍTETT” IFJÚSÁG

1948 tavaszára lényegében eldőlt a hatalmi harc, és a lassanként egyeduralkodóvá váló MKP vezetés – ifjúsági vezetőinek 1947 őszén már megfogalmazott óhaját is követve – a rétegszervezeti forma mellett döntött. Az MKP PB 1948 februárjában megfogalmazta: „Az ifjúsági fronton kialakultak az egységsszervezetek: a SZIT, a MEFESZ, a Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége, az úttörőmozgalom [...] Építjük [...] a parasztifjúság egységsszervezetét. [...] De már most időszerűnek tartjuk az egységes, demokratikus, magyar ifjúsági szervezet megalakításának felvetését.”

Hamarosan erre is sor került, és 1948. március 22-én megalakult a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége. Ez az aktus csak betetőzte azt a folyamatot, melynek során a súlytalanú váló koalíciós pártok ifjúsági szervezetei és a MADISZ sorra kimondták megszűnésüket. A MINSZ

létrejöttével tehát megvalósult az előbb említett PB határozat zárómondata: „Az egységes ifjúsági szervezetben lent és fent biztosítjuk pártunk hegemoniáját.” Ennek jegyében a kommunista ifjúsági vezetők mindenkit „ellenségnek” minősítettek, aki az egységről másként vélekedett, létrehozását másként képzelte el, így az általuk kimódolt menetrendet zavarta, akadályozta. Ezek közé a mozzanatok közé tartozott a SZIM márciusi „önfeloszlata” is.

Ekkor már a nagymúltú ifjúsági egyesületek feloszlására is sor került (Bartha Miklós Társaság, Zsidó Ifjúsági Egyesület), másokat pl. a Cserkészfiúk Szövetségét magába olvasztotta a nemrég alapított, és a szociáldemokrata értelmiség által 1917-ben életre hívott Gyermekbarát Egyesületet is elnyelő Úttörő Szövetség. Utóbbi étvágyának esett áldozatául a Diákkaptár is.

A NÉKOSZ a MAKE-t és a DOKOSZ-t olvasztotta magába, hogy rövidesen ő is az „egységesítés” áldozatává váljon. A felsőfokú oktatási intézményekben, feszültségek közepette ugyan, de sikerült egy „mamelukok” vezette MEFESZ-t világra segíteni, amely novemberre már a hallgatók 60%-át soraiba tudhatta. A zsidó fiatalok – már akik Magyarországon maradtak – újabb átrétegződési készletet mibenlétén töprenghettek, a „népi demokrácia” szellemének megfelelően. A TIOSZ vezetőinek és tagságának még erre sem volt lehetősége, őket (intézményeiket) nemes egyszerűséggel – államosították.

A rétegszervezeti forma az eddigi történelmi gyakorlat alapján az egypártrendszer terméke volt, s leginkább valamiféle átmeneti, ideiglenes jelleg lengte körül. Ugyanakkor némileg nagyobb mozgásteret tett lehetővé, mint egy Komszomol-szerű egység alapján felépített szervezet. A korabeli történelmi viszonyok közepette ez a viszonylag nagyobb mozgástér, hamarosan soknak bizonyult, hiszen az 1948-as kényszerű pártegyesítéssel létrejött Magyar Dolgozók Pártja vezetése sokkal közvetlenebb irányítási szisztémát látott jónak. A kommunista ifjúsági vezetők körében ugyanakkor élt a nosztalgia egy jugoszláv típusú, közvetett irányítású, kis apparátussal működő mozgékony egységszervezet iránt is. Ennek azonban csupán rövid ideig volt aktualitása, hiszen a szovjet–jugoszláv kapcsolatok megromlása már 1948 nyarára a Komszomol típusú, hierarchikusan felépített, nagy apparátust mozgó ifjúsági szervezetet valószínűsített. Ez a hasonulás ugyanakkor szükségessé tette a kommunista ifjúsági mozgalom elitjének, a NÉKOSZ-nak a *gleichschaltolás*át, hiszen az új koncepció a munkásfiatalok irányító szerepét a gyakorlatban is meg kívánta valósítani. Ez pedig egyet jelentett a feladatot végrehajtó káderek előtérbe tolásával, akik nem keresték a választ a miértekre „*holmi értelmiségiek*” módjára. Ebben a folyamatban a MINSZ központ, amely eredetileg csupán koordináló szervezetként kezdte tevékenységét, fokozatosan átvette a közvetlen irányítást, s ezzel párhuzamosan háttérbe szorultak a rétegszervezetek és a rétegszervezeti munka. A propaganda is ezt az átalakítást szorgalmazta. Ezt támasztja alá az MDP PB 1949. február 17-i ülésének a határozata is: „Irányt kell venni egy kommunista vezetés alatt álló egységes ifjúsági szervezet létesítésére”, és erőteljesebben kell érvényesíteni a munkásifjúság vezető szerepét minden téren. A példakép most már egyértelműen és versenytárs nélkül a lenini Komszomol lett. A tisztogatások (Magyar Nemzeti Diákszövetség) és a feloszlások (Magyar Cserkészleányok Szövetsége stb.) az utolsó stádiumokba léptek, a következő években már csak a formaságokra került sor. A MINSZ

decemberben már az új, egységes kommunista politikai tömegszervezet létrehozásának ütemezésén és az új központi sajtó tervén dolgozott. 1950. január 12-én a pártvezetés elfogadta az ütemtervet. Rákosi Mátyás követelte, hogy a feladatot „nagy gyorsasággal és lendülettel” hajtsák végre.

Ezek után a Dolgozó Ifjúság Szövetségének a megalakítása 1950 júniusában csak formai lépés volt, bár a propaganda a DISZ újszerűségét, nagyszerűségét sulykolta. Ugyancsak a korabeli kézen fogott sajtó jellegzetességére utal, hogy a DISZ létrehozásának a szükségességét a fiataloknak az egységes mozgalomra való erős igényével magyarázták. E folyamatban pedig a párt csupán „elfogadja” s támogatja ezt a lelkesült vágyat, ami a fiatalok szívét dagasztja. A sokszori előterjesztések után végül is az MDP KV február 10-i határozata deklarálta nyilvánosan az előrehaladott szervezést. Mint Rákosi ezen az ülésen elhangzott beszédében megfogalmazta: „Az ifjúság körében megérték a dolgozó fiatalok minden rétegét egységesen összefogó szervezet létesítésének előfeltételei. [...] Mi örömmel üdvözljük ezt a fejlődést, és teljes erővel támogatjuk.” A szervezet neve körüli vitából a Dolgozó Ifjúsági Szövetség került ki győztesen. A március 3-án megjelenő központi lapot *Szabad Ifjúságnak* nevezték. A nyári DISZ-táborokban és az 1950–1951-es tanév kezdetén megindult a tömeges beléptetés.

A DISZ lényegében adminisztratív úton kiáltott ki az egész magyar ifjúság képviselőjének, kivételt csak az „osztályellenség” gyermekei képeztek. Ellenük kíméletlen harcot folytatott ez a régi-új tömörülés is. A korábban szétvert és beolvasztott politikai pártok ifjúsági szervezetei széthullottak, tagságuk dönthetett: átlép-e a DISZ-be vagy sem. Vezetőik közül sokan külföldre menekültek, mások visszavonultak az ifjúsági munkától, ismereteik-tapasztalataik nem hasznosulhattak széles körben. Csak kevesen lettek meggyőződésből tagjai a DISZ vezető rétegének.

Ha egy szervezett politikai erő tartósan be akar rendezkedni a hatalom sáncai mögött, különös figyelmet fordít az ifjúságra. A kommunista pártok – a fasiszta és náci pártokhoz hasonlóan –, köztük a Magyar Dolgozók Pártja is ilyenek voltak. Az MDP céljai elérésére az élet valamennyi területén fel akarta használni az ifjúság tömegeit. Miután a versenytársakat felszámolta, monopolizálva ezzel szervezésük, mozgósításuk, hasznosításuk lehetőségét, át kívánta formálni őket szocialista-kommunista fiatalokká, emberekké. Ezt nehezítette és módfelett bonyolulttá tette a régi világ maradványainak jelenléte, a II. világháború előtt-alatt felserdült fiatalok képében is.

A kommunista vezetés tehát a hatalom kizárólagos birtokbavétele után is harcolt – az előző időszaknál sokkal kedvezőbb feltételek között – az ifjúság egészségének totális birtokbavételéért. Megnyerése és megfélemlítése mellett egyre nagyobb figyelmet kellett fordítani nevelésükre, legtöbbször családjuk, szűkebb baráti körük, egyéb szervezett ifjúsági közösségek (sport, kultúra stb.) és korántsem utolsó sorban az oktatási-nevelési intézmények hatáseggyüttesével szemben. Az ifjúság átgyúrásánál első helyen kellett figyelembe venni és követni a lenini Komszomol történetének tanulságait és napi gyakorlatát. Ez örökös hivatkozási alap, de egyben a szorongás állandó forrása is volt. 1952 októberében ezt írta a DISZ Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya a Komszomol alakulásának 34. évfordulója

alkalmából küldendő távirat szövegére vonatkozó javaslatában: „A magyar fiatalok a szovjet ifjúság boldog jelenében saját biztos jövőjüket látják, és minden erejükkel azért harcolnak, hogy ez a jövő valósággá váljék...”

A szovjet ifjúság szervezetéhez és az általuk irányított Demokratikus Ifjúsági Világszövetséghez tartozás szerény és viszonylagos előnyökkel, egyben súlyos korlátozásokkal járt: eszmei-politikai-történeti tájékozódás, tudományos-technikai lépéstartás és a sokoldalú nemzetközi kapcsolattartás terén egyaránt. A világot, nyilvánosan és hivatalosan csak a szovjet politikai vezetés „szemüvegén” keresztül lehetett szemlélni, értelmezni, értékelni. Az ifjúsági szervezet, szervezetek tevékenységét, cselekvési programját és gyakorlatát elsősorban ez az erős függést jelentő viszony határozta meg. A háromszoros függés – MDP, Komszomol, DIVSZ – alig hagyott mozgásteret a DISZ vezetésének – a többi ún. népi demokratikus országban működő ifjúsági és gyermekszervezethez hasonlóan –, és ez a szerény lehetőség is csak a mindenkori fő politikai irányvonalat közvetlenül nem érintő területeken (sport, kultúra stb.) adódott. Ismeretes, hogy a párt egyes vezetői – főként Rákosi Mátyás és Farkas Mihály – telefonon vagy személyesen kértek jelentést a DISZ Központi Vezetőség titkáraitól. Ez a szinte napi utasítgatás nemegyszer kínos helyzetbe hozta a pártapparátus ifjúsági mozgalmat felügyelő munkatársait, hiszen a „fejük felett átnyúlva”, őket kihagyva s mérlegelés nélkül hoztak fontos döntéseket. Az ifjúsági szövetség, néhány kivételtől eltekintve meglehetősen gyenge képességű vezetői és apparátusa pedig a korszak nagyobbik részében ellenállás nélkül fogadta a „kézi vezérlést”.

A milliós taglétszám elérésének mániákus hajszolása, akárcsak az ifjúság egészének hangoztatott képvisellete lidérces álm maradt, soha nem valósult meg. Az 1950. június 17–18-án tartott alakuló kongresszuson a küldöttek kb. 509 ezer főt képviseltek, s a későbbiekben is csupán különféle bűvészmutatványokkal sikerült feljebb tornászni a létszámot (pl. a nyolcadikos úttörők felvételével, akiknek nagy része az iskola befejezése után kimaradt a DISZ-ből). 1955 nyarára – összefüggésben a júniusban megtartott II. kongresszussal – sikerült a 800 ezer főt megközelíteni. Az ekkor lefolytatott kampány eredménye – az Intéző Bizottság minden héten tárgyalta az alsóbb szervek jelentéseit – azonban nyilvánvalóan csalóka volt, hiszen a DISZ történetének hat éve alatt soha nem volt képes a pontos nyilvántartást lefektetni.

Az MDP vezetése, élén Rákosi Mátyással, főként 1953-ig, folyamatosan és keményen bírálta a kommunista ifjúsági mozgalmat, hangsúlyozva, hogy általában elmarad a fejlődéstől, a párttól és a növekvő feladatoktól. Ez az örökös sürgetés olyan alapvető kérdések tisztázatlanságával párosult – mint az „élcsapat” vagy a „tömegmozgalom”, milyen mélyen nyúlhat bele a fiatalok magánéletébe, a tevékeny részvétel a szocializmusért folyó „harcban” önmagában elégséges-e az „új ember”, az „új erkölcs” megteremtéséhez, van-e helye a politikában az „összinte szónak” stb. –, ami rányomta bélyegét a DISZ egész létezésére, neveléssel kapcsolatos vergődésére, eredménytelenségére.

A DISZ első lépéseinek idején a szocializmus iránt elkötelezett tagjait lendületben tartotta valami új életrehívásának romantikája, kézzelfogható eredményeinek éltető ereje. Ehhez a szervezetépítési munkához kapcsolódtak az MDP vezetése által szorgalmazott, a szovjet

példát követő-másoló termelési mozgalmak, amelyek az egyre valóságidegenebb gazdasági célok elérését voltak hivatottak szolgálni. Az MDP vezetőinek vízióiban és „harcis programjában” Magyarország 1954-ben már a „vas és acél országa”. E varázslatos cél elérése „harcis feladat” volt, amelynek élén a „harcos ifjú nemzedéknek”, a párt „rohamcsapatának”, a DISZ-nek kellett küzdenie. A „széncsata”, a „vas- és fémgyűjtés”, a „fehér arany” (gyapot) termesztése és begyűjtése, a bányákban zajló „100 méteres mozgalom”, a Sztahanov-módszer átvétele, a kombájnosok, traktorosok, silózók stb. versenyei, az év minden „szocialista” ünnepe (április 4., május 1., augusztus 20., november 7., Rákosi és Sztálin születésnapja stb.) alkalmából kipróbált felajánlások, a terv- és békekölcsönjegyzési vetélkedések, ha nem is szervesen, de összekapcsolódtak és kitöltötték a naptári év egészét. Ezekről írtak a lapok, erről tudósítottak a filmhíradók, erről beszéltek a rádióban, a győztesek kapták a különféle érmeket, vándorzászlókat, emléklapokat, nevüket megörökítette a „Dicsőség-könyv”, és erről illet megnyilatkozni a festőknek, szobrászoknak, íróknak, költőknek, zene- és dalszerzőknek, filmeseknek és színházi alkotóknak.

A valóságtól rohamosan távolodó gazdasági célok és a valós motivációk helyébe lépő mesterkélt harci hevület eredményezte „égbetörő” egyéni és brigádteljesítmények rombolták, züllesztették a munkaerkölcsöt. A munka nemhogy mindenki szemében „becsület és dicsőség” dolgává vált volna, inkább a százalékokkal való ügyeskedés terepévé süllyedt. A szavak és a tettek ezen a téren is messze kerültek egymástól.

A DISZ alapszervezetekben (kisközösségekben) kellett volna nevelni a fiatalokat, politikailag, erkölcsileg egyaránt vonzó módon. Ezek a formális közösségi keretek, főként a falvakban, „lazának” bizonyultak. Munkájuk általában sem terjedt túl táncmulatságok, olykor-olykor alkalmi sportrendezvények szervezésén. A taggyűléseket alkalmyszerűen látogatták, s a hiányzásnak nem volt következménye. Széles körben virult a „kispolgári szellem”, lassan terjedt a kívánatosnak ítélt ateizmus, lagymatagnak bizonyult az „ellen-séggel” szembeni „éberség”. A marxizmus–leninizmus oktatási anyagának primitív tartalma és unalmas továbbítása riasztotta a közép- és felsőfokon tanulókat. A személyi kultusz – nem hagyva érintetlenül a DISZ belső életét sem – életidegen gondolatokat táplált, illetve lenyűgözte vagy taszította a fiatalokat, bénította önállósuló gondolkodásukat. A felelős egyéni döntések helyett a „vezérbe” vetett oktalan, vak hit hódított.

A DISZ tagjainak azt bizonygatták minden rendelkezésre álló eszközzel és módon, hogy a történelem két részre osztható, egy 1948–1950 előtti és az azt követőre. Ami az ún. „fordulat” éve, de főként 1945 előtt történt – a forradalmi munkásmozgalom tevékenységén kívül – mind „elnyomás, szolgasors” volt, ami utána következik az a béke és boldogság, a szabadság és a népjólét kora. Azonos képet erőszakoltak a fiatalokra a két világrendszerrel illetően is. Az agitációs és propaganda munkában és a politikai oktatásban a kapitalista világ egyenlő volt a nyomorral és az elnyomással, az állandó háborús fenyegetéssel. Ott – főleg az USA-ban – „gyilkosokat nevelnek” a fiatalokból, a Szovjetunióban viszont a béke elkötelezett híveit.

A világ „megforgatása”, a „természet legyőzése”, a halál „száműzése”, a világ megismerhetőségének egyoldalú materialista közelítése, a család nevelésben játszott alapvető szerepének lebecsülése, a transzcendens világ létezésének tagadása, a vallás „ópiumkénti”

bemutatása, az egyházak és vallásfelekezetek állandó és heves támadása, a kommunista puritanizmus erőszakos követelése mind-mind tárgya, témája volt az ifjúság kommunista nevelésének. A hatás nem volt jelentéktelen, hiszen az említettek az általuk jogosan kívánt jobblét feltételeként tálalták elébük.

Mindez, és a DISZ működésének egésze állandó „balról” és „jobbról” érkező, 1953-ig csak „finoman hangszerelt” és bártortalan, majd ettől kezdve egyre keményebb bírálatok közepette. A *Szabad Ifjúság* „Kriti Karcsi” és „Sajnos ezt is hallottuk...” rovata, Szabó Pál, Veres Péter és mások neveléssel kapcsolatos éles kritikái, az eddig uralkodó Sztálin–Rákosi kultusz óvatos halványítása, a „nagy Lenin” újbóli felmagasztalása, a természetlen és csak dacot gerjesztő „jampec”-vita helyett a szerelem, a család, a hűség taglalása, mind-mind az eddigi gyakorlat hibáira világított rá. Egyengette az utat olyan lényegi kérdések napirendre tűzése előtt, mint: válságban van-e a DISZ vagy újjászületés előtt áll? Szükség van-e helyette egy vagy több ifjúsági szervezetre? Legyen-e, kell-e önálló ifjúságpolitika? Nemzeti üggyé tehető-e az ifjúság nevelése? Leküzdhető-e a bürokratizmus az ifjúsági mozgalomban? Megszabadulhat-e a DISZ a pártvezetés gyámkodásától? Képes-e birtokba venni sajátjának nevezett szervezetét az ifjúság? Megoldható-e a 14-16 éves fiatalok tömeges munkába állítása? stb.

A DISZ történetének 1954 és 1956 közötti eseményei csattanós választ adtak ezekre a kérdésekre.

A szervezet II. kongresszusa a Nagy Imre csoport „mesterkedéseinek” diadalmas leplezése közepette ült össze, s e lelkesültségen kívül végül is semmilyen konstruktív döntést nem hozott, hanem a kongresszus határozataként az egyes napirendi pontok referátumait fogadták el. Szakali József első titkár közel 70 oldalas gyenge előadói beszédét pedig nyilvánvalóan nem sokan olvasták, így azzal végképp nem lehetett lelket verni az elfásuló tagságba.

Az apparátus ment tovább a maga útján, pedig a mélyben komoly változások érlelődtek. A dokumentumokban is kimutatható változás az SZKP XX. kongresszusa utánra, 1956 áprilisára tehető, hogy aztán az 1956. május 21–23-i DISZ KV ülés hosszú évek után először adjon lehetőséget – természetesen a korszak szóvirágait alkalmazó – ámde többé-kevésbé tisztázó/építő vitára. Ez nem választható el a Petőfi Kör május 9-i és 22-i, a politikai gazdaságtan kérdéseit, illetve a II. ötéves terv célkitűzéseit vitató üléseitől és Rákosi május 18-i Sportcsarnokbeli, részleges önkritikát is tartalmazó beszédétől. A DISZ vezetése önálló gondolatokat, elképzeléseket fogalmazott meg saját jövőjét illetően, amelyek a társadalom legtöbb területét érintették. Javaslatokat fogalmaztak meg a kormány számára. Bizonyítani igyekeztek létük értelmét. A tagság – a tervezetések bizalmas volta miatt – minderről nem tudott. A fiataloktól távol ügyintéző, bürokratikus vezetés nem mert az ifjúság tömegeire támaszkodni, hiszen ez a csoport féltette saját egzisztenciáját, politikai–társadalmi befolyását az immár elkerülhetetlennek látszó változásoktól. A Petőfi Kör létrehozói, támogatói saját szülőttjük ellen fordultak, miután – a párt vezetésével együtt – felismerték, hogy az ott folyó munka és annak hatása messze túlmutat az általuk kívánatosnak/elfogadhatónak ítélt változásokon. A június 27-i sajtóvita csak fokozta ellenérzésüket.

A KÉNYSZERŰ „EGYSÉG” SZÉTHULLÁSA

A szövetség szervezeteiben megindult erjedés sok helyütt az alapszervezetek fokozatos bomlásához vezetett. A DISZ felső vezetése pedig az események sodrában képtelen volt a változásokat követelők élére állni. Újabb és újabb reformelképzeléseit az 1956. szeptemberi–októberi belpolitikai követelések nyomására jelentette be. Az október 5-i Intéző Bizottsági határozat, amelynek alapján 11-én a *Szabad Ifjúság* programadó cikket közölt, a rétegpolitika új lehetőségeit villantotta fel. Ez azonban már elkésett és kevésnek is bizonyult. Október 16-án létrejött Szegeden az egyetemisták független szervezete, a MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége). Lényegében erre reagált a DISZ – anélkül, hogy a MEFESZ létrejöttéről tudósított volna –, amikor magáévá tette 18-án az egyetemisták követelését a kötelező orosz nyelv eltörléséről, vagy a marxista tárgyak csökkentéséről.

A DISZ vezetése igyekezett a maga körébe vonni az egyre több egyetemistát tömörítő MEFESZ-t, s ez már a rétegszervezeti MINSZ-forma szinte szükségszerű felelevenítését hozta magával. Elgondolkodtató, hogy a Petőfi Kör képviselője, Bohó Róbert azért utazott Szegedre, hogy a DISZ-től független MEFESZ értelmetlenségéről győzze meg az alapítókat. Nyilvánvaló, hogy a DISZ átalakítása föderációs jellegű alakulattá, nem volt független a Petőfi Kör vezetőinek hatásától. Ez abban is megnyilvánult, hogy az október 23-ára meghirdetett DISZ KV ülésen a Petőfi Kör javasoltjai közül többen bekerültek volna a felső vezetésbe. Erre már az ifjúság elemi erejű fővárosi tüntetése, a nemzeti felkelés kibontakozása nem adott lehetőséget.

Az október 23. és november 4. közötti napok viharos, bonyolult, nem egyszer megrázó (Kossuth tér, Köztársaság tér stb.), ugyanakkor felemelő, magával ragadó, tettere készítő, mélyen az ifjúság lelkébe égő történései csak arra adtak lehetőséget, hogy egy nemzeti alapú plurális, egyenjogú, azonos feltételekkel rendelkező és egymással becsülettel versengő ifjúságmozgalmi/szervezeti struktúra halvány körvonalai jelenjenek meg.

GÖRCSÖS RAGASZKODÁS AZ „EGYSÉGHEZ”

Az 1956. november 4-én bekövetkező szovjet katonai invázió megszakította, újra illegalitásba szorította ezeket a kezdeményezéseket. Az országban uralkodó elkeseredett és dühödt hangulat, az egypárti diktatúra visszaerőltetésével szembeni mély ellenérzés és tiltakozás arra kényszerítette a Kádár János vezette Magyar Szocialista Munkáspártot, hogy az ifjúság leszerelése és kordában tartása érdekében, a forradalomban résztvevők üldözésén, elítélésén és külföldre kényszerítésén túl, átmenetileg hozzájáruljon a szigorú ellenőrzés mellett működő rétegszervezeti szerkezet átmeneti fenntartásához.

A pártvezetés – főként Kádár János és híveinek szűk köre – ragaszkodott ahhoz, hogy a szórványos helyi kezdeményezések és a központ (Ifjúsági Titkárság, Ifjúsági Bizottság, Országos Szervező Bizottság) erőfeszítéseinek együttes eredményeként mielőbb kezdje meg működését egy Úttörő Szövetség és egy Kommunista Ifjúsági Szövetség. Ezekről várta az egész magyar ifjúság kommunista szellemű nevelését, a párt és az állam kommunista káderutánpótlását.

Az ellenforradalmi erők visszaszorításáért és teljes felszámolásáért folyó küzdelemben szükséges volt sikereket felmutatni, és ilyen lehetőséget láttak az ifjúságpolitika frontján. Ezért, bár a rétegszervezetekben dolgozó kommunista vezetők zöme – a Diákszövetség kivételével – ellenezte a KISZ megalakítását, a párt Ideiglenes Központi Bizottsága úgy döntött, hogy a Tanácsköztársaság kikiáltásának napján, 1957. március 21-én zászlót bont a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség. Az MSZMP közvetlen irányítása mellett dolgozó KISZ feladatul kapta, hogy az Úttörő Szövetség működésében biztosítsa a párt vezető szerepét. Ez a kapcsolatrendszer, élén a Szovjetunió Kommunista Pártjával és a *lenini* Kom-szomol felső vezetésével (a nemzetközi kommunista szervezetekről nem is szólva), függési viszonyokból állt, mindegyik alkotó eleme *fogva tartója és foglya* is volt a hierarchia magasabb fokán működőnek. Egy-egy szervezet *önállósága* számos tényezőtől függött, amelyek között a vezetés politikai felkészültsége, elszántsága és tartása volt az állandóan változó mozgástér kihasználásának alapja, biztosítóka. A történések értelmezésénél mindezt állandóan figyelembe kell venni.

A zászlóbontást követően, a szovjetek sokoldalú és folyamatos tanácsa, konkrét segítség nyújtása közepette, egyszerre folyt az MSZMP politikájával rokonszenvező/elfogadó, jórészt már a DISZ-ben is dolgozó fiatalok országos szervezése és a rétegszervezetek – ígéretekkel szembeni – rohamos felszámolása, beolvasztása a KISZ-be. Az 1957. október 25–27-én megtartott I. Országos KISZ Értekezlet (OKÉ) idején már törvényesen működő versenytárs/ellenfél nélküli szervezet volt. Lezárult a romantikaként átélt, verekedős, plakáttépkedős, *feljelentősdis*, *fegyverbegyűjtősdis* korszak, de tovább folyt a vita az élcsapat vagy tömegszervezet kérdésköréről, amely állandóan jelen volt a mozgalom életében. Ehhez kapcsolódott a munkásosztály vezető szerepéhez hasonlóan a munkásfiatalok primátusának biztosítása is.

1957. decemberben megindult a KISZ-szervezetek tömegméretű *gründolása*. Az ország nehéz gazdasági helyzetében még a minimális tárgyi-személyi feltételek biztosítására sem volt lehetőség. Az ideológiai-politikai nevelés a feladatok élvonalába került, összekötve a termelési-szociális munka közösségformáló kibontakoztatásával.

Az építőtábori mozgalom (pl. Hanság mocsarainak lecsapolása) számos eseménye ennek a célegyüttesnek jegyében fogant. Ekkor már a néhány ezernyi kezdeményező nyomába 169 072 fiatal lépett, s 1958. március 31-én már 277 020 volt a KISZ tagjainak száma. Növelni kellett az apparátusbeli politikai státuszok számát, ami 1958 második felében már 900 fő volt. A létszám sietős felfuttatása, a minőségi munka igénye és a szocializmus építésének gyorsítása sürgette a vezetőképzés kiépítését, fejlesztését. A *gyorsítás* minden módon való támogatása a KISZ központi feladata lett. Nemzetközi téren pedig vállalták '56 lejáratását, annak bizonygatását, hogy a magyar fiatalok döntő többsége változatlanul híve a szocializmus ügyének.

Egyre több feladatot kaptak, egyre többet vállaltak (pl. részvételt a katonai előképzésben, nőkérdés, cigány fiatalok ügye), holott a megoldáshoz szükséges eszközökkel nem rendelkeztek. Sem a pártszervezetek, sem a társadalom nem adta meg a kívánt és remélt támogatást a feladatok sikeres megoldásához. A KISZ *megroggyanásának* kezdetét,

egyedülálló mozgalmaik erre az időre, a '60-as évek elejére teszik. A brutális rendcsinálás helyébe lépő engedékenyebb diktatúra és nyomában a kapitalista világban élő ifjúság életérzését közvetítő hatások (zene, film, autók, öltözködés, magatartásmód, hajviselet, generációs szembefordulás stb.) megjelenése azonnali és eredményes válaszlekedéseket igényelt.

A legtöbb és legnagyobb gondot a középiskolás és az egyetemista ifjúság jelentette. A KISZ, miközben hátrált, igyekezett minden új kezdeményezést kisajátítani és mindennek az élére állni. Ezért úgy tűnt, hogy a '60-as évek mozgalmi élete „lazább és nyitottabb volt” a korábnál. (Enyhült pl. a durva hangvételű antiklerikális, ateista propaganda.) A párt és állami vezetés elengedhetetlennek tartotta egy életképesebb, versenyképesebb gazdasági mechanizmus bevezetését, amihez biztosítani kellett a társadalom széles körű egyetértését, támogatását. Az MSZMP IX. kongresszusán (1966. november 28.–december 3.) Kádár János hangsúlyozta: „A párt különös figyelmet fordít a nők és a fiatalok sokrétű problémáira [...] mai viszonyaink között lehetővé kell tenni mindazt a magánkezdeményezést, ami segíti a szocialista célok megvalósítását”. Mindez a további *felhígulás* irányába mutatott, ismételten heves vitákat gerjesztett. Viták közepette kellett az ifjúság nevelésének, képzésének szolgálnia a párt által napirendre tűzött fő feladatot, a szocializmus teljes felépítésének ügyét, amihez szakmai hozzáértés, általános műveltség, a közösségért érzett felelősség, bátorság és önállóság volt szükséges – legalábbis az elvek szintjén.

Hiába nőtt a '60-as évek vége felé a KISZ anyagi ereje több mint négyszeresére, a tömegszervezetté válás a legfontosabbat, az egyénre szabott politikai nevelőmunka gyengeségét/hiányát nem volt képes ellensúlyozni. (Az egypártrendszer feltételei között ez a célkitűzés persze nem is lehetett eredményes.)

A prágai tavasz és a magyar részvétel annak felszámolásában, a némi gazdasági kilábalással kecsegtető új gazdasági mechanizmus – főként szovjet *tanácsra* történt – háttérbe szorítása, a Kádár ellen indított, megbuktatására irányuló *balos* támadás gyengítette az Úttörő Szövetség és a KISZ helyzetét is. A Szófiában megrendezett IX. VIT hangulata híven tükrözte a csehszlovákiai intervenció nyomán kialakult helyzetet. A *szocializmus* építésének zavaraira – érthetően – az egyetemi-főiskolai hallgatóság reagált – most is – a legérzékenyebben. Ebben a budapesti ELTE járt az élen. Az ott kibontakozó mozgalmi válságot csak 1973-ban sikerült leküzdeni. Érthető, hogy mindkét utánpótlás nevelő szervezet, a MÚSZ és a KISZ egyaránt kereste a halmozódó nehézségek leküzdésének módjait, eszközeit. A '70-es éveket, a '80-as évek válságából visszatekintve jelentős mozgalmi vezetők a *gazdagodó állam* időszakának, *aranykornak*, a KISZ *újraelosztásba* való bevonásának, a nagyszabású tervek éveinek, míg az egyetemisták a posvány és az eladósodás korának is nevezték. Akkor már egyre több KB tag hirdette nagyhangon: 20 éve mondjuk [...] 20 éve mondtuk [...] és nem történt semmi!

A semminél azért jóval több történt. A KISZ Központi Bizottsága újabb, jelentős erőforrásokhoz jutott, amelynek segítségével számottevően javította a mozgalmi munka személyi, anyagi-technikai feltételrendszerét. Az „elemi mozgalmi demokrácia” 1966–1967-ben nekilendülő tanulása, nagyon óvatos szélesítése tovább folyt. A KB javaslatot készített az

MSZMP Párt- és Tömegszervezeti Osztályának, amelyben többek között ez áll: „A KISZ továbbra is a magyar ifjúság egyetlen politikai tömegszervezete maradjon, de támogassa az érdeklődési körökön alapuló ifjúsági egyesületeket, azok alakulását – biztosítva a KISZ politikai befolyását.” (Pl. Honvédelmi Egyesület, Ifjúsági Klubok Országos Szövetsége.) A pártvezetés is azt hangsúlyozta, hogy az ifjúság szocialista nevelése az egész társadalom ügye. Kádár János többször figyelmeztette hallgatóságát: a fiatalok nevelésében döntő szerepe a családnak van!

Érzékelhető tehát a hangsúlyeltolódás a szerepek értelmezésében, új körvonalazásában és vállalásában. A MÚSZ vezetése, lazítani akarván a KISZ-hez (valójában a párthoz) fűződő viszonyán, annak olykor megalázó gyámkodásán, a társadalom védőbástyái közé igyekezett. A KISZ vezetése, nem lévén bátorsága, de lehetősége sem a függő viszony partnerséggé alakítására, az államapparátus és a gazdaság terén próbálta szélesíteni, mélyíteni kapcsolatait, befolyását. A külügyi munkában is kitartott a DIVSZ szovjet vezetésének irányvonala mellett (a világszervezet központja Budapesten volt, titkárát is a KISZ adta), de minden lehető alkalmat kihasználta arra, hogy saját elképzeléseinek hangot adjon, bár ezek végső fokon a világszervezet egységének megővését, a szakadás megakadályozását célozták.

Az 1971. évi IV. törvény jelezte az erőfeszítések irányát, s bár maradéktalan végrehajtására soha nem került sor, nem hagyta érintetlenül az ifjúsági munkát. A fiatalok politikailag legmozgékonyabb, legérzékenyebb csoportjai azonban már nem a válságból-válságba bukducsoló államszocialista rendszer foltozgatását kívánták, s követelték egyre hangosabban, hanem a nyugati demokráciákat tartották követendőeknek. 1972-től minden március 15. a demokratikus ellenzék szervezte diktatúraellenes politikai tüntetés napja lett, a KISZ-ben pedig állandósult a vita a szervezet életképtelenségéről, a megújulás lehetőségéről. Folytak a kísérletezgetések a KISZ életképességének bizonygatásáról. Nagy nehezen megindult a régóta igényelt tudományos ifjúságkutatás, ami elsősorban szociológusok munkálkodását jelentette. Ennek nyomán pl. a fontos teendőik közé sorolták a KISZ-munka egy részének intézményes áthelyezését a lakóterületre. Az ideológiai munka fokozódó *kiüresedését* is ellensúlyozni igyekezett a *haladó* ifjúsági mozgalmak történetének kutatása és e munka eredményeinek széles körű terjesztése, aminek örvén – egyedül a *táboron* belül – az ún. jobboldali ifjúsági szervezetek kutatása is nagyobb lendületet vett. A KISZ IX. kongresszusán (1976. május 8–11.) viszont Maróthy László első titkár azt emelte ki, hogy a mai ifjúságra „egy megszerkesztett, szép, szabad jövő vár.” Kádár János ugyanilyen rózsaszínre festett képet tárt a hallgatóság elé: „A jövő biztató, az út nyitva áll az egész ifjúság, minden fiatal előtt.” Az előzőekben vázoltak után, ismerve az ország eladósodásának mértékét, nem nehéz értékelni a két vezető kijelentéseit. Ekkor már nyilvánvaló volt, hogy a szavak és a tettek között egyre szélesebb szakadék tátongott, és ezt a társadalom zöme nehezen, vagy egyáltalán nem tudta/akarta elfogadni. A tömegszervezetek pártirányításának ügye az egész szocialista táborban égető kérdéssé vált. A tömegeké pedig szinte lehetetlenné. A KISZ-ből sokan kiléptek, de a párt is egyre inkább utánpótlási gondokkal küzdött, a tagság előregedési folyamata gyorsult. Az információk jelentésekben szaporodtak a felső vezetés tagjait bíráló, alkalmatlanságukat hangoztató vélemények. Az áremelkedések, a romló életszínvonal

fokozták az elégedetlenséget. Kádár János 1979 októberében Csepelen elmondott beszédét már számosan kritizálták. Gúnyos eszmefuttatások születtek az apparátusokról, mondván: a legtökéletesebb az a mozgalom, amelynek nincs tagsága. Nyíltan felmerült a kérdés: van-e kiút? A fiatalok aggódtak az esetleges munkanélküliség miatt, lakáshiányban szenvedtek, egyre szélesebb körben vált kérdéssé a munkába állás azonnali lehetősége. A nők/leányok egyenjogúsítása, esélyegyenlőségének biztosítása nehézkesen haladt előre, a cigány fiatalokat képtelen volt bevonni a két ifjúsági szervezet. Maróthy panaszolta: „Kevés a nyílt, a nézeteket tárgyilagosan ütköztető vita, véleménycsere”. Ez jellemezte az ifjúsági parlamenteket is, amelyekről oly sokat vártak a demokratizmus elsajátítása, szélesítése terén. A hanyatlás és fölöslegessé válás jelei sokasodtak az építőtábori mozgalom mezején is. A KISZ monopóliumának megtörésére irányuló igény a '60-as évek második felétől kezdve nem csökkent, sőt ismételten a felszínre tört. A kulturális és tudományos élet leleplező, élesen bíráló, változásokat sürgető eseményei, alkotásai szították az ellenállás, az elégedetlenség lángjait. Mi volt minderre a válasz? Szórádi Sándort, a KISZ KB egyik titkárát idézzük: „a reform mozgásával párhuzamosan mi is visszarendeződünk”. És ezen nem tudott változtatni a „Művelt ifjúságért, korszerű műveltségért!” jelszó, a gyorsan csődöt mondó „Edzett ifjúságért” mozgalom, a falusi fiatalok részére kiírt „eredj, tanulj!” mozgalom, miként a *Magyar Ifjúságban* bemutatott női bájok növekvő felülete, s a „Trapper-farmer” reklámozása sem. Sem gumibottal, sem a nyugati ifjúsági életforma külsőségeinek utánérzésével nem lehetett tartós, a bomlás folyamatába illő változásokat megállítani.

A MONOPOLHELYZET ALKONYA

Az 1980-as mozgalmi év iratainak kulcsszava az *alapvetően* lett. Sok a gond és a baj, de *alapvetően* jó irányba haladunk. A pártkongresszuson (1980. március 24–27.) Kádár János is arra kérte hallgatóságát és az ország népét: bízzanak és cselekedjenek! Hámori Csaba első titkár pedig azt javasolta, hogy a KISZ módszereit igazítsák a *számítógépes nemzedék* igényeihez. A fiatalok ennél többet akartak. 1980 decemberében az ELTE bölcsészkarán, majd 1981 február–márciusban a Közgazdasági Egyetemen folytak heves viták, támadtak viharos jelek. Ezeken már felmerült egy, a KISZ-től független ifjúsági szervezet létrehozásának lehetősége. A KISZ-szel szembeni bizalmi válság egyre szélesebb ifjúsági körre terjedt ki. A lengyelországi események és a honi helyzet az 1944 és 1948 közötti történelemre, valamint 1956-ra irányította a figyelmet. Minél pontosabb képet kaptak világháború utáni pluralizmus alakulásáról, annál világosabban látták és ítélték meg a létező szocializmus világát. A soproni KISZ-esek drasztikus ítéletét idézzük: „Mi hoztuk létre a szart, aztán szépen elmerültünk benne, és bizonyítjuk, nem is olyan rossz!” A függetlenedés friss szele üdítően hatott a változást akaró fiatalokra. A hatalom képviselőivel szembeni harcias fellépések emléke évtizedek múltán is élénken él bennük. A létező szocializmus megújításában hívő, értelmes, széles látókörű KISZ vezetők is látták: váltásra van szükség. Ha most nem teszik meg ezeket a lépéseket, az ifjúság ma még bizonytalan százezrei többé nem a KISZ-en belül fogják keresni a megoldást.

A szervezet vezetésén belül megkezdődött a töprengés „Milyen KISZ-t akarunk”? A kérdés eldöntése valamilyen formában és mértékben ekkor két és félmillió 14–29 éves fiatalt érintett, amitől az ezernégyszáz fős KISZ apparátus sem tudta függetleníteni magát. A kormány és a KISZ vezetőinek 1982-től meginduló évi egyszeri találkozója is a megoldások keresésének jegyében zajlottak. A véget nem érő vitákban és a sorozatban gyártott, sok ezer oldalnyi reformjavaslatban, vitairatban a szervezet jövőjére vonatkozó egymástól sokszor látótávolságon kívüli gondolatok kavargtak, amelyek a tömegszervezeti jelleg fokozásától a gyökeres megújulásig terjedő skálán helyezkedtek el. Fokozódott a generációk közötti feszültség, amelyet a valódi helyzetet kedvezőbbnek feltüntető hivatalos értékelések sem tompítottak. A KISZ keretei közé szorított rétegek és korosztályok önállóságot követeltek, a 40-esek és a 30-asok pedig részt kértek a hatalomból. A nagyvonalúan elkölthető párt és állami dotációból is egyre kevesebb jutott. Az egymilliárd körüli összeget szigorodó pénzügyi felügyelet, elszámolási kötelezettség mellett költhette el a vezetés. 1985 júliusában még 913 ezer tagot érintettek ezek az intézkedések. A KISZ vezetésének indokolt volt feltenni a kérdést: „Mi a teendők?” A megoldást jelentő válasz megtalálása ennél jóval nehezebb volt. Állandóan figyelni kellett a nemzetközi erőviszonyok, benne a Szovjetunió helyzetének alakulását, ami nélkül nem lehetett célszerű döntést hozni. Közben persze folyt a vezető káderek egyre szélesebb körű kapcsolatépítése, ezek szélesítése és mélyítése itthon és külföldön – immáron a nyugati világot is ideértve – egyaránt. Hámori Csaba első titkár jól érzékelte, amikor azt hangoztatta: „A mi korosztályaink kevésbé félnek a változásoktól.” A vállalkozói szellem erősödött.

De erősödtek az alternatív kezdeményezések is. (Pl. Dialógus, ANC, békemenetek, természetvédők.) Ezt a tendenciát csak lassították azok a javaslatok, amelyeket a KISZ vezetése 1981-től az egyesületek alapításáról szóló minisztertanácsi rendelettervezettel kapcsolatban tett. A pluralizmus gondolata ellenállhatatlanul tört magának utat. A KISZ monopóliumának megtörésére készülődők egyre elszántabban fogtak neki nagy vállalkásuk megvalósítására. 1986 a *körök éve* lett, 1987 őszétől már *gombamód* szaporodtak az alternatív szerveződések. A KISZ tagság létszáma rohamosan csökkent, vezető testületeinek, elsősorban a Központi Bizottságnak ülései egyre több alkalommal voltak határozatképtelenek. Az uralkodó érzés a bizonytalanság lett, és a pesszimisták kerültek többségbe. 1988. március 15-én több ezer fős tömeg tüntetett a demokrácia mellett. A KISZ KB a „szocialista pluralizmus” kialakítását tűzte napirendre. Március 30-án megalakult a FIDESZ, amelynek egyik fő célja a KISZ monopóliumának megtörése volt. Az egyre erőtlenebb és a hatalmi pozícióiból lépésről lépésre kiszoruló MSZMP nemhogy segíteni tudott volna, de maga is segítségre szorult, „szorosabb zárkózást” várt a KISZ-től. Utóbbi önállóságot igényelt és stratégiai partnerséget ajánlott. Az ifjúságpolitika porondján szembenálló felek közül a KISZ arra törekedett, hogy az elkerülhetetlen politikai földcsuszamlást egyre kevesebb politikai, anyagi és morális veszteséggel vészelje át, az új ifjúságpolitikai struktúrában hegemon szerepet játsszon, míg az ellenfelek a teljes politikai egyenlőséget, a minden térre kiterjedő esélyazonosságot követelték, ezt tartották egyedül elfogadhatónak. Ennek jegyében folytak nyáron a KISZ föderatív alapon folyó átszervezésének előmunkálatai. Az 1988. november 27-én megalakuló MISZOT (Magyar

Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa) állomás volt a teljes pluralizmus felé vezető úton. A KISZ és a FIDESZ vezetőinek december 8-i találkozásán kétségtelessé vált: a közöttük meglévő fő különbség a demokrácia értelmezése terén van.

1989-et a színpárti rendszerre való átmenetként aposztrofálták egyesek, a *Magyar Ifjúság* jóslata szerint pedig „páratlan év lesz”. A soron lévő kongresszusi előkészület idején a Nagy Imre első titkár által képviselt reformisták kb. 400 ezer taggal számolva, mintegy 30 egy-néhány önálló, baloldali értéket valló politikai ifjúsági szövetség létrejöttére számítottak. Elképzeléseik szerint ez váltotta volna föl az 1957-ban létrehozott KISZ-t. A Központi Bizottság április 9-én tartotta utolsó ülését. A kongresszus, amelyen 380 ezer tagot 854 küldött képviselt, 1989. április 21-én ült össze. A mögöttük hagyott 32 évet az első titkár tekintette át, bejelentve a KISZ megszűnését. Másnap már az új szervezet, a DEMISZ (Demokratikus Ifjúsági Szövetség) alakuló ülése zajlott.

Az 1947–1948-tól 1989-ig létező szocializmus zsákutcát jelentett, s kétségbevonhatatlan eredményei ellenére nehezen helyrehozható károkat okozott, talán legnagyobbakat a társadalom tudatában. Az 1957 után született ifjúsági évjáratok a letűnt rendszerben szocializálódva és helyet keresve vettek részt az átmenet vértelen harcaiban. Nem csekély részük így lett a formálódó új magyar politikai elit befolyásos tagja, vagy az új („rabló”) kapitalizmus hasznélvezője. Nem a kommunizmus alapjainak lerakásán fáradoztak, amint azt a párt vezetése várta, hanem éppen az ellenkezőjét tették, a kizsákmányolás nélküli társadalom helyett a túloldal szolgálatába szegődtek. A többség azonban a vesztesek közé került e világtörténelmi fordulat során.

IRODALOM

- 1956 *a sajtó tükrében*. Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József. Kossuth Kiadó, Budapest, 1989.
- 1956 *vidéki sajtója*. Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Korona Kiadó, Budapest, 1996.
1956. *A forradalom kronológiája és bibliográfiája*. Szerk.: Varga László. Századvég Kiadó – Atlanti Kiadó, 1956–os Intézet. Budapest, 1990. 182 p.
- A 'Turul' Szövetség, valamint a kötelékeibe tartozó bajtársi egyesületek alapszabályzata*. Budapest, é. n.
- A cserkészfiúk könyve*. Szerk.: Papp Gyula. Budapest, 1920.
- A debreceni memorandum szövege*, Debrecen, 1934. november 9. 4 p.
- A DISZ és a KISZ (1953–1957)*. Összeállította és a bevezetőt írta: Feitl István és Ólmosi Zoltán. Budapest, 1987.
- A Foederatio Emericana kézikönyve*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1923.
- A Grósz-per előkészítése – 1951*. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta és a mutatókat összeállította: Szabó Csaba. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 409 p.
- A gyermekbarát társadalomért. A Gyermekbarát Mozgalom története és válogatott dokumentumai 1917–1997*. A bevezető tanulmányt írta és a dokumentumokat válogatta: Gergely Ferenc. Magyarországi Gyermekbarátok Mozgalma, Budapest, 1997.
- A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban*. Összeállította: Trencsényi László. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest, 2006. 195 p.

- A magyar felsőoktatás – történeti irodalom (1945–1979). Bibliográfia.* Szerkesztette: Ladányi Andor és Végh Ferenc. FPK, Budapest, 1981. 428 p.
- A magyar gyermekvédelem válogatott bibliográfiája (1966–1988).* Összeállította és a bevezetőt írta: Gergely Ferenc. OIK Gyermek- és Ifjúságvédelmi Kiadó, Budapest, 1990. 95 p.
- A magyar haladó ifjúsági mozgalmak történetének válogatott bibliográfiája 1868–1975.* Szerk.: Láng Péter. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1977. 507 p.
- A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig.* PPKE BTK, Piliscsaba, 2006. 746 p.
- A magyar külpolitika 1956–1989. Történeti kronológia.* Összeállította: Nagy Miklós. MTA Jelenkorkutató Bizottság, Budapest, 1993. 308 p.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai I–IV.* Sajtó alá rendezte, illetve összeállította és szerkesztette: Somfai Ágnes (I. kötet) és Vass Henrik. Kossuth Kiadó, Budapest, 1973–1988.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I–V.* Sorozatszerkesztő: Balogh Sándor. Napvilág Kiadó, Budapest, 1993–1998.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Kongresszusainak anyaga, illetve 1970-től jegyzőkönyvei. I–VII. kötet.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1959/1960–1985.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának jegyzőkönyvei.* Szerk.: Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei I–II.* Sorozatszerkesztő: Lakos János. MO Lvt., Kötettszerkesztő Soós László. Budapest, 1993.
- A magyarországi gyermek- és ifjúsági mozgalmak, szervezetek, egyesületek történetének válogatott bibliográfiája (1945–1990).* Összeállította: P. Miklós Tamás. OPKM, Budapest, 1993. 193 p.
- A rendszerváltás foratókönyve kerekasztal-tárgyalások 1989-ben I. kötet.* Főszerk.: Bozóki András. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről.* Szerk.: Dénes Iván Zoltán. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 373 p. (Bibliográfiák és repertóriumok a 327–367. o.)
- A szakszervezetek és az ifjúság.* Budapest, 1978.
- A szággyökerű szív. Levelek, naplók, visszaemlékezések Sík Sándor hagyatékából.* Sajtó alá rendezte: Szabó János. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1993. 462 p.
- A SZIT – A szakszervezeti ifjúmunkás- és tanoncmozgalom (1945–1950).* Összeállította: Deme Péter és Molnár István. Szerk.: Habuda Miklós. Kossuth Kiadó, Budapest, 1985.
- A szocializmus útján. A népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének kronológiája 1944. szeptember – 1980. április. 2. javított, bővített kiadás.* Szerk.: Szabó Bálint. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 719 p.
- ABONYI Lajos: *A mi nótáink. I–II.* Kisfaludy Társaság, Budapest, 1906.
- ÁGOTHA Tivadar: *Megalkuvás nélkül. Veszprémi kispapok az ateista hatalom börtöneiben.* H. és é.n. Márton Áron Kiadó, 349 p.
- Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség II. világháború utáni tevékenységéről.* Szerk.: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest, 2000. 366 p.
- ARANY Bálint (1990): *Koronatanú (1945–1957).* Püski Kiadó, Budapest, 145 p.
- ÁRVAI Mária (2002): *Portrék a Szegedi Tudományegyetemről.* SZTE Polgáriélet Alapítvány, Szeged, 339 p.
- ASCHER Oszkár (1964): *Minden versek titka.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- AUER Pál (1971): *Fél évszázad. Események, emberek.* Occidental, Washington, 443 p.
- AVIHU, Ronén (1998): *Harc az életért – Cionista Somér ellenállás Budapesten – 1944.* Belvárosi Kiadó, Budapest, 355 p.
- Az 1936. március 26–28. között megrendezett második Debreceni Diéta programja. *Debreceni Független Újság.* 1936. március 25. 3.

- BAKAY Lajos (2005): *A szélnek eresztett nemzedék. Egy agysebész életútja a Dontól a Harvardig. XX. Századi Intézet. Budapest.*
- BALOGH Edgár (1974): *Duna-völgyi párbeszéd (cikkek, tanulmányok, dokumentumok 1929–1972. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.*
- BALOGH Margit (2002): *Mindszenty József (1892–1975). Elektra Kiadóház Bt., Budapest, 357 p.,*
- BALOGH Margit – GERGELY Jenő (1993): *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Szerk.: Glatz Ferenc. História, Budapest, 402 p.*
- BALOGH Margit – GERGELY Jenő (2005): *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. I–II. História Alapítvány, Budapest.*
- Balra ki a zűrzavarból... MSZMP Információs és Dok. Központ, Budapest, 1990.*
- BARCZA Gedeon: *Egyetemi ifjúsági egyesületek. Gyula Regős, 1935. október, 2–3.*
- BARÓTI Dezső (1988): *Sík Sándor. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 290 p.*
- BÉKÉSI Zsolt Csaba (2002): *Száz régi magyar ének. Kairosz Kiadó. Budapest, 235 p.*
- BÉLDY Alajos (1943): *Európai Cserkészek Ifjúsági Szövetsége. Budapest.*
- BENEDEK István Gábor – Vámos György (1990): *Tépd le a sárga csillagot. Interjúk az 1944-es budapesti zsidó ellenállásról. Pallas Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 240 p.*
- BERECZ János (2003): *Vállalom. Print Kft., Budapest.*
- BEREND T. Iván (2003): *Kisiklott történelem. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.*
- BERTÉNYI Iván – GYAPAI Gábor (1999): *Magyarország rövid története. Maecenas Könyvkiadó, Budapest.*
- Bibliográfia az ifjúsággal kapcsolatos kutatómunkához (Szerk.: Sárkány László). Budapest, 1971. 164 p.*
- BODNÁR Gábor (1980): *A magyarországi cserkészlet története. New Brunswick, USA*
- BORHI László (2005): *Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok, 1945–1956. Corvina Kiadó, Budapest, 360 p.*
- BORSI-KÁLMÁN Béla (2002): *Polgárosodott nemes, avagy (meg)nemesedett polgár. Jelenkor Kiadó, Pécs.*
- BOZÓKY Éva: *Zord idők nyomában... Pannonia Kiadó, Budapest, é. n. 384 p.*
- BUDAI BALOGH Sándor – HARTYÁNYI István: *Szabó Dezső bibliográfia. Szenci Molnár Társaság. Budapest, é. n. 463 p.*
- BUJDOSÓ Alpár (2003): *299 nap. Magyar Műhely, Budapest.*
- COHEN, Asher (2002): *A Haluc ellenállás Magyarországon 1942–1944. Balassi Kiadó, Balassi Kiadó, Budapest, 220 p.*
- Corpus Juris, 1942. 63–64. p.*
- CSAPLÁR Ferenc (1967): *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.*
- CSIKÓS József – TÓTH András (1986): *Mit kell tudni a magyar ifjúsági mozgalmakról. Budapest, 141.*
- CSIZMADIA Ervin (1995): *A magyar demokratikus ellenzék. (1968–1988). Interjúk. T-Twins Kiadó, Budapest.*
- Debreceni Főiskolai Lapok Repertórium (1896–1914). Debrecen, 1981. KLTE Könyvtára, 138 p.*
- DEBRECZENI József (2002): *Orbán Viktor. Osiris Kiadó, Budapest.*
- DEME László (1985): *A MEKDSZ története. Kézirat. Budapest.*
- DEMJÉN Géza – TAS József (1913): *Magyar őrszem. Singer és Wolfner, Budapest.*
- DÉNES Zsófia (1980): *Gyalog a baloldalon. Gondolat Kiadó, Budapest, 9–48.*
- DERNŐI KOCIS László (1966): *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Kortársak B-Zs. Endréről. Budapest, 334 p.*
- DEZSÉRY András (1930): *Pöttösök, Fiatal Magyarság. Eszmék és elszánások Budapest.*
- Diadalmas cserkészlilium. Magyar Cserkészmozgalom, Budapest, 1942.*

- DOBI István (1962): *Vallomás és történelem I-II*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- DOBOS László (1982): *A magyar református ifjúsági mozgalmak tipológiája (1920–1944)*. Egyetemi doktori értekezés. ELTE BTK. Budapest.
- DOBROVITS Sándor (1937): *Budapest egyesületei*. Statisztikai Közlemények 74. kötet. 3. sz. Szerk.: dr. Illyefalvi Lajos Budapest.
- Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról. (1945–1948)*. Szerk.: Dancs Istvánné. Kossuth Kiadó
- DOMONKOS László (1994): *Titkos történetünk*. Zrínyi Katonai Könyv- és lapkiadó, Budapest, 265 p.
- DUL Dezső (1979): *Környezetvédelem*. Budapest.
- Egyetemi zászólaljak (Tudományegyetemi rész)*. Összeállította és kiadta: Dér Vilmos. Budapest, 1938.
- Együtt az ifjúság tömegeivel... Tanulmányok, visszaemlékezések (1953–1960)*. Szerk.: Feitl István. KISZ KB, Budapest, 1987.
- Ellenzéki kerekasztal*. Szerkesztette és az interjúkat készítette: Richter Anna. Ötlet Kiadó, Budapest, 1990.
- ERDEI Ferenc (1974): *Emberül élni. Egy életút mérföldkövei – Válogatás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 569 p.
- ERDEY Ferenc (1924): *A cserkészpedagógia alapelve Aquinoi Szent Tamás elméletének a világánál*. Kalocsa.
- ÉZSIÁS Erzsébet (2004): *A hit pajzsa – Olofsson Placid atya élete*. Papyrus Book Kiadó, Budapest, 163 p.,
- F. DÓZSA Katalin (1989): *Letűnt idők, letűnt divatok (1867–1945)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- F. DÓZSA Katalin (1991): *Magyar divattörténet (1945–1959) I–II. História*. Gondolat Kiadó, 4., 5–6., 6–7., 7–9. p.
- FARKAS Vladimír (1990): *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam*. Interart stúdió, Budapest, 646 p.
- FEHÉRVÁRY István (1990): *Börtönvilág Magyarországon (1945–1956)*. Püski Kiadó, Budapest, 230 p.
- FEITL István (szerk.) (2003): *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei (1945–1947)*. Budapest, 453 p.
- FEITL István (1987): *Történelmi sorsforduló. Magyar ifjúság 1945–1957*. KISZ KB, Budapest.
- FÉJA Géza (1965): *Szabadcsapat. Életregény*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- FEKETE Gyula (2007): *Naplóm a történelemnek I–IV*. Tri kolor Könyvkiadó, Budapest. 2637 p.
- FISCHER Tibor (1994): *A béka segge alatt*. Budapest, Európa Kiadó, 364 p.
- FÓNYAD Dezső (1936): *Bevezetés a diákmissziós munkába*. A 'Soli Deo Gloria' diákmozgalom története és módszere. H. n. Soli Deo Gloria,
- FÖLDESI Margit (2002): *A megszállók szabadsága – a hadizsákmányról – a jóvátételről – Szövetséges Ellenőrző Bizottságról Magyarországon*. Kairosz Kiadó, Budapest, 480 p.
- FÖLDESI Margit (1995): *A SZEB Magyarországon (1945–1947)*. IKVA Kiadó, Budapest, 203 p.
- FÜLÖP Mihály – SÍPOS Péter (1998): *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Aula Kiadó, Budapest.
- GALAMBOS Ede (1916): *Ifjúsági honvédő egyesületek előadói javaslata*. Az Országos Testnevelési Tanács munkálatai. Budapest.
- Egységbe, ifjúság! Válogatott írások a magyar ifjúsági mozgalom történetéből, 1944. október – 1948. március*. Szerk.: Gál Lajos. Kossuth Kiadó, Budapest, 1973. 539 p.
- GAZSÓ Ferenc – LAKI László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Napvilág Kiadó Kft., Budapest, 215 p.
- GERGELY Ferenc (1997): *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991)*. Püski Kiadó, Budapest.
- GERGELY Ferenc (1990): *A magyar gyermekvédelem válogatott bibliográfiája (1966–1988)*. OIK Gyermek- és Ifjúságvédelmi Kiadó, Budapest, 95 p.
- GERGELY Ferenc (1989): *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Göncöl Kiadó, Budapest, 396 p.
- GERGELY Jenő (1991): *A katolikus egyház Magyarországon 1944 után*. MTA Történettudományi Intézet, Előadások a Történettudományi Intézetben. Budapest.

- GYÁNI Gábor – KÖVÉR György (2001): *Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig.* Osiris Kiadó, Budapest, 395 p.
- Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez. (1944. október – 1948 június). Dokumentumok.*
Szerk.: Vida István. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005. 384 p.
- KOVÁCS Zoltán és Roosdy Pál (szerk.) (1996): *Az idő élén jártak – Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949).* Barankovics Alapítvány, Budapest, 220 p.
- GYURGYÁK János (2001): *Zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmétörténet.* Osiris Kiadó, Budapest.
- HAAS György (2002): *A szabadság tábornoka. Bartha Albert élete.* Kairosz Kiadó, Budapest, 290 p.
- HAAS György (2000): *Diktatúrák árnyékában. Tildy Zoltán élete.* Magyar Napló Kiadó, Budapest, 359 p.
- HAJDUSKA István (1988): *Tollforgatók forgószélben.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 144 p.
- HANKISS Elemér (1982): *Diagnózisok.* Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- HANKISS Elemér (1989): *Kelet-európai alternatívák. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 406 p.*
- HARRER Ferenc (1968): *Egy magyar polgár élete. I. kötet.* Budapest, 1–50
- Hazugság nélkül.* Válogatta és szerkesztette: Csapody Tamás. Kiadó a szerkesztő, Budapest, 1991.
- HETYEI VARGA Károly (1999): *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I–II.* Pro Domo, Pécs, 668, 629 p
- HILLER István (1975): *A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között. 1919–1945. A Soproni Szemle kiadványai, Sopron.*
- HUSZÁR Tibor: *Kádár János politikai életrajza 1–2.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2001., 2003.
- IGALT Béla (1942): *Egy műegyetemi zászlóalj-tag naplója 1919–1921.* Budapest.
- IZSÓF Alajos (1905): *Néhány ismertető szó a Regnum Marianumról.* Budapest.
- Jazz Zenészek Lexikona.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1993. 478 p.
- JÓCSIK Lajos: *Idegen igában – Húsz év cseh uralom alatt.* Athenaeum, Budapest, é. n. 230 p.
- JÓCSIK Lajos: *Iskola a magyarságra – Egy nemzedék élete húszéves kisebbségben.* Nyugat, Budapest, é. n. 178 p.
- KÁDÁR Gyula (1978): *A Ludovikától Sopronkőhidáig.* Magvető Kiadó, Budapest.
- KALMÁR Melinda (1998): *Ennivaló és hozomány. A korai kádárizmus ideológiája.* Magvető Kiadó, Budapest.
- KAHLER Frigyes (1988): *A főcsepés irányja: Esztergom. Mindszenty bíboros pere.* Magyarországi Mindszenty Alapítvány, Budapest, 202 p.
- KAMARÁS István (1992): *Búvópatakok.* Márton Áron Kiadó, Budapest.
- KÁPOLNAI József: *B.-P. Cserkészbolt Szövetkezet Bizománya,* Budapest, é. n.
- KARÁCSONY Sándor *önállóan megjelent műveinek bibliográfiája.* Összeállította: Karacs Zsigmond. Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár Debrecen, 1986. 38 p.
- KARÁCSONY Sándor (1946): *Demokrácia és cserkészlet.* Budapest.
- KÁROLYI Mihály (1977): *Hit, illúziók nélkül.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 38–50.
- KÁRPÁTI Sándor (1999): *Miért adtuk föl? Tanúvallomások a Kádár-korszakról.* Budapest.
- Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában (1945–1958).* Szerk.: Okváth Imre. Történeti Hivatal, Budapest, 2001. 354 p.
- KELETI Adolf – BÁNYAI Mária (1937): *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája (1841–1936).* Budapest, Magyar Pedagógia, 1937/1–2.
- KELETY Géza (1997): *Szeretettől élni. Fialokról fiataloknak, lelkipásztorokról lelkipásztoroknak.* Márton Áron Kiadó, Budapest, 384 p.
- KEMÉNYFI Béla (1989): *Magyar levették a sarkkörön túl.* Magvető Kiadó, Budapest.

- Kerkai Jenő emlékezete. Kerkai Jenő Egyházsociológiai Intézet, Budapest, 1995. 179 p.,
Két évszázad gyermekei. A 19–20. század gyermekeinek története. Szerk.: Pukánszky Béla. Budapest, 2003.
- KISLÉGI NAGY Dénes (1979): *Életpályám emlékei.* PTE, Pécs, 7–28.
- KISS István (1985): *Diákkaptár Szövetség. Egy elfelejtett diákmozgalom története 1923–1948.* Budapest.
- KISS Sándor (1941): *A Soli Deo Gloria Szövetség rövid története.* Budapest.
- KISS Sándor (1941): *Ifjúsági munka a magyar református egyházban.* Bethlen Gábor Kiadó, Budapest, 224 p.
- KISS Tamás (1956): *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége.* Belvedere Meridionale, Szeged, 2002.
- KISZELY Gábor (2001): *Állambiztonság (1956–1990).* Korona Kiadó, Budapest.
- KISZELY Gábor (2000): *ÁVH. Egy terrorszervezet története.* Korona Kiadó, Budapest, 378 p.
- KODOLÁNYI János (1930): *A magyar intellektuális ifjúság.* Századunk. 269 p.
- KOREN, Jehuda – NEGEV, Eilat (2006): *Lélekben óriások voltunk. A Liliput Társulat különleges története – hogyan élte túl egy törpe család Auschwitzot.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 285 p.
- KORNAI János (2005): *A gondolat erejével (Rendhagyó önéletrajz).* Osiris Kiadó, Budapest, 426 p.
- KORNIS Pál (1998): *Tanúként jelentkezem.* Zrínyi Katonai Könyv- és lapkiadó, Budapest.
- KOSZTOLÁNYI Károly (1995): *Emlékezéseim. A bölcsőtől a hontalanságig.* Magánkiadás, Lakitelek, 190 p.
- KOVÁCS Bálint (2002): *Arcok az evangéliumi ifjúsági munka elmúlt évtizedeiből a református egyházban.* Szerk.: Németh Pál. Budapest.
- KOVÁCS Imre (1979): *Magyarország megszállása.* Toronto, 398 p.
- KÖBÁNYAI János: *Emlékeim a beat-korszakból.* Pelikán Kiadó, Budapest, é.n.
- KÖBEL Szilvia (2005): *„Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak.* Rejtjel Kiadó, Budapest, 216 p.
- KÖLLEY György (1986): *Értetek és miattatok. Egy magyar cserkészvezető visszaemlékezései.* Nemzetőr Los Angeles-i Baráti Körének kiadása, München, 160 p.
- KRISTÓ Gyula – BARTA János – GERGELY Jenő (2002): *Magyarország története előidőktől 2000-ig.* Pannonia Kiadó, Budapest, 687 p.
- KULCSÁR Kálmán (1994): *Két világ között – Rendszerváltás Magyarországon (1998–1990).* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LAKY Dezső (1930): *A magyar egyetemi hallgatók statisztikája.* M. Kir. Közp. Stat. Vállalat, Budapest, 1931.
- LÁNG Péter (1976): *Források a forradalmi ifjúsági mozgalom történetéhez.* Tájéko. Budapest.
- LÉNÁRD Ödön (1994): *Erő az erőtlenségben.* Kairosz Kiadó, Esztergom. 277 p.
- LOSONCZI Ágnes (1977): *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fejezetek a magyar ellenállás történetéből.* Szerk.: M. Kiss Sándor. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 330 p.
- MAGYAR JÁNOS (1981): *100 éves a Magyar Vöröskereszt. 60 éves az Ifjúsági Vöröskereszt.* Budapest.
- Magyar katolikusok szenvedései (1944–1989).* Havasy Gyula Dokumentum gyűjteménye. Magánkiadás, Budapest, 1990. 446 p.
- Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció (1944–1948).* Szerkesztette és a jegyzeteket készítette: Zalai Katalin és mts-i. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003.
- Magyar történelmi kronológia. Az őstörténettől 1970-ig.* Szerk.: Gunst Péter. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 557 p.
- Magyarország történelmi kronológiája IV. 1944–1970.* Főszerk.: Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Magyar történelmi kronológia – ötezer év a kezdetektől napjainkig.* Készítette a Tárogató Bt. Munkaközössége. Szerk.: Gerencsér Ferenc. Tárogató Bt., Budapest, 1999.

- Magyarország a XX. században I. kötet.* Főszerk.: Kollega Tarsoly István. Babits Kiadó Kft., Szekszárd, 1996.
- Magyarország a XX. században.* Szerk.: Balogh Sándor. Kossuth Kiadó, Budapest, 1986.
- Magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1938–1945.* Összeállította: Vértes Róbert, szerkesztette: Székely Gábor. Polgart Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002. 392 p.
- MAGYARY Zoltán: *Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondozásának megszervezése tárgyában.* Budapest, 1929. *Új Élet*, 1923. szeptember 10. 3–4.
- MAJOR Ákos (1988): *Népbíráskodás. Forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 447 p.
- MAJOR Máté (1978): *Férfikor Budapesten.* Budapest, 80–136.
- MÁRAI Sándor (1935): *Egy polgár vallomása I. kötet.* 160–299.
- MARKÓ György (2006): *Moszkva-téri galeri. 1964–1965.* H & T Kiadó, Budapest.
- MAROSÁN György (1968): *Tüzes kemence.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 14–110.
- MÉSZÁROS István (1989): *Iskolatörténeti kaleidoszkóp I-II.* Artemis Kiadó, Budapest, 176 p.
- MÉSZÁROS István (1993): *Kimaradt tananyag I. A diktatúra és az egyház (1945–1956).* Márton Áron Kiadó, Budapest, 127 p.
- MÉSZÁROS István (1989): *Mindszenty és Ortutay. Iskolatörténeti vázlat (1945–1948).* Magánkiadás, Budapest, 200 p.
- MINDSZENTY József (1972): *Emlékirataim.* Toronto.
- MISURAY-KRUG Lajos (1938): *A nyugatmagyarországi felkelés.* Rötttig – Romwalter Ny., Sopron.
- Mit cselekedjünk.* Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia. Dymchurch (Anglia). 1962. Oslo-Bécs, 1963.
- MONA Ilona (1997): *Slachta Margit.* Corvinus Kiadó, Budapest, 289 p.
- Móricz Zsigmond bibliográfiája.* Közreadja a Mezőtúri Városi Tanács Móricz Zsigmond Könyvtára. 1974. 51 p.
- MORVAY Péter (1941): *A falu várja a cserkészetet.* Magyar Cserkészszövetség, Budapest.
- MOVE első országos tanácsulése (Budapest, 1920. január 17–19.).* Budapest, 1920.
- NÁDHAZI Lajos (1999): *A magyar úttörőmozgalom történeti kronológiája (1945–1998).* Magyar Úttörők Szövetsége, Budapest, 337 p.
- NAGY Ferenc (1990): *Küzdelem a vasfüggöny között I-II.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 454 és 272 p.
- Nagykorúsító múlt (Dokumentumok).* Szerk.: Hegyi András, Magánkiadás, Szeged 1985. 396 p
- Népi kollégisták a történelem sodrában.* Szerk.: Svéd László. Budapest, 1994.
- NIEDERHAUSER Emil (2001): *Kelet-Európa története.* História Alapítvány, Budapest.
- P. MIKLÓS Tamás: *Fejezetek a hazai gyermeküdtetés és ifjúsági turizmus történetéből. Cserkésztaborozás és turisztikai tevékenység a 20. század első felében.* *Új Pedagógiai Szemle*, 2003. július–augusztus. 218–227. p.
- PÁL József (2004): *Huszonöt hónap.* Nap Alapítvány, Budapest, 341 p.
- PALASIK Mária (2000): *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon (1944–1949).* Napvilág Kiadó, Budapest, 347 p.
- PÁLL László (1983): *Ifjúsági mozgalmak.* *Studia et Acta Ecclesiastica.* V. Budapest.
- PÁLÓCZI HORVÁTH Lajos (1986): *Álompákász. Egy dzsentri gyermekkora.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 35–425.
- PATAKI Ferenc (2005): *A Nékosz-legenda.* Osiris Kiadó, Budapest, 515 p.
- PATAY Pál: *Megyercsy Béla emlékezete.* Kézirat, Református Egyház Zsinati Levéltára
- PETHŐ László (1999): *Egy mikrorégió az ezredfordulón. Tanulmányok, szociográfiák és publikációk.* Szerk.: Táll Éva. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.

- PETŐCZ György (2001): *Csak a narancs volt. A Fidesz egy története*. Irodalom Kft., Budapest.
- PINTÉR István (1974): *Így lett végre rend!* Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 360 p.
- POÓS Zoltán (2006): *Az alkony fokozatai*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 232 p.
- POZSGAY Imre (1998): *Koronatanú és tettetstárs*. Korona Kiadó, Budapest.
- RÁCZ Erzsébet (1995): *Feljegyzések a vihar kapujában – Emlékezés Tildy Zoltánra*. Ráday Gyűjtemény, Budapest, 489 p.
- RADVÁNYI Dezső (1968): *Elfogatóparancs*. Kossuth Kiadó, Budapest, 167 p.
- RÁKOSI Mátyás (2002): *Visszaemlékezések I-II*. Szerk.: Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 975 és 451 p.
- Reménykeltők – Az 1945 utáni „illegális” katolikus politikai szervezkedések*. Írták: A Belügyminisztérium és ügynökei. A kötetet összeállította, a bevezetőt, az összekötő szöveget és a zárszót írta: dr. Pallos László. Püski Kiadó, Budapest, 2007. 389 p.
- Rendszerváltók a baloldalon. Reformok és reformkörök (1988–1989)*. Válogatott dokumentumok. Kossuth Kiadó, Budapest, 1999.
- RÉVAI József (1947): *Az összeesküvés tanulságai*. Szikra Kiadó, Budapest, 24 p.
- ROMSICS Ignác (2006): *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 279 p.
- ROMSICS Ignác (1999): *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest.
- RÓNAY László (2000): *Sík Sándor*. Balassi Kiadó, Budapest, 177 p.
- RÓZSÁS János (1989): *Keserű ifjúság I–II*. Szabad Tér Kiadó, Budapest.
- SALAMON Konrád (1989): *A harmadik út kísérlete*. Eötvös Kiadó, Budapest, 309 p.
- SALAMON Konrád (1991): *Erkölc és politika. Kiss Sándor élete*. Püski Kiadó, Budapest.
- SCITOVSKY Tibor (1997): *Egy „büszke” magyar emlékiratai*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 253 p.
- SEBESTYÉN Sándor (1981): *A Bartha Miklós Társaság 1925–1933*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- SHVOY Lajos (2002): *Önéletrajz*. Székesfehérvár, 180 p.
- SÍK Sándor (1930): *A cserkészlet*. Magyar Szemle Társaság, Budapest.
- SOOS Gézáné TUDÓS Klára (1989): *„Mint Jézus Krisztus jó vitéze” – Emlékezés Soos Gézára*. Budapest, 109 p.
- STRASSENREITER Erzsébet (2007): *A Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom története 1944. október – 1948. március*. Gondolat Kiadó, Budapest, 296.
- STUMPF István – SCHIFFER Péter (1988): *Ifjúsági rétegek és a KISZ*. MSZMP KB TT Intézete, Budapest.
- SZABÓ Dezső (1944): *A bölcsőtől Budapestig (Életem, születéseim, halálaim, feltámadásaim)*. Pantheon Kiadó, Budapest, 499 p.
- SZABÓ Endre (2005): *Portrék a Szegedi Tudományegyetemről. II. SZTE Polgáriért Alapítvány, Szeged, 126 p.*
- SZABÓ Miklós (1984): *Csendes háború*. Zrínyi Katonai Könyv- és lapkiadó, Budapest, 423 p.
- SZALAI Miklós (2004): *Cionizmus, neológia, ortodoxia*. Múltunk. 3. sz. 59–119.
- SZÁNTÓ Konrád OFM (1992): *A meggyilkolt katolikus papok kálváriája*. Mécses Kiadó, Budapest, 135 p.
- SZEKFI Gyula (1938): *Három nemzedék és ami utána következik*. Kir. Magy. Egyetemi Ny., Budapest, 426 p.
- SZEGVÁRI Katalin (1976): *Az első numerus clausus törvényről*. ELTE Állami- és Jogtudományi Karának Actái. XVIII. kötet. Budapest.
- SZEMERÉY Tamás (1989): *Toóbiás...! (Gondolatok városunk egyetemistáinak dalairól)*. Soproni Szemle, 1989. 2. sz. 160–163.
- SZEMLÉR Ferenc (1978): *Emlékezés egy süvölvényre*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 322 p.
- SZERENCÉS Károly (1990): *Magyarország története a II. világháború után (1945–1975)*. IKVA Kiadó, Budapest, 188 p.

- SZLOVÁK Sándor (2004): *Az internátustól a kollégiumig, 1917–2202. Matyóföldi Alkotók és Művészetpártolók Egyesülete, Mezőkövesd, 322 p.*
- TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián (2008): *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Corvina Kiadó, Budapest, 515 p.
- TANTALITS Béla (2004): *Zalai leventék a második világháborúban (1944–1945).* Lenti Honismereti Egyesület, Lenti, 469 p.
- THOMA László (1995): *Alternatívák nélküli társadalom.* Gondolat Kiadó, Budapest, 215. p.
- TILKOVSKY Loránt (1986): *Bajcsy-Zsilinszky: Írások tőle és róla.* Budapest, 252 p.
- TÓBIÁS Áron: *Kettőszakadt égbolt – A Magyar Rádió regénye. Emberek–Történetek–Dokumentumok (1945–1956).* Budapest. é.n. 527 p.
- TOMKA Ferenc (2005): *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynök-kérdés.* Szent István Társulat, Budapest, 479 p.
- TORNAY Károly (1936): *A leventeintézmény története.* Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest.
- TÓTH Kálmán (2003): *Távol a hazától. Dokumentum gyűjtemény. Leventék–katonák–hadifoglyok sorsa a második világháborúban.* Magánkiadás, Pápa, 219 p.
- TÖMÖRY Márta (1969): *A magyarországi egyetemi ifjúsági mozgalmak története 1867–1908.* Budapest, (Kézirat)
- Válogatott bibliográfia a 'Csongrád megye haladó ifjúsági mozgalmainak története' c. tudományos téma kiadásához.* Kézirat gyanánt. Összeállították: Frick Mária és Kunos Miklósné. Szeged, 1979. 226 p.
- VALUCH Tibor (2004): *A hosszú háztól a kockaházig. A lakásviszonyok változásai a magyar falvakban a hatvanas években. „Hatvanas évek Magyarországon”.* Szerk.: Rainer M. János. Flaccus Kiadó, Budapest, 386–408. p.
- VALUCH Tibor (2004): *A lódentől a miniszoknyáig. A huszadik század második felének magyarországi öltözködéstörténete.* Corvina Kiadó, Budapest, 166 p.
- VARGA László (2002): *Fények a ködben. Egy életút a nemzet szolgálatában.* Vince Kiadó, Budapest, 302 p.
- VARGA Zoltán (1967): *A debreceni tudományegyetem története 1. 1914–1944.* Alföldi Nyomda, Debrecen.
- VÁRNAI Ferenc (2002): *Nem hallgathatók tovább. Egy újságíró vallomása.* Kontúr Bt., Budapest.
- VÉGH Ferenc (1976): *A fehérterror két esztendeje a Budapesti Műszaki Egyetemen. Megtorlások a tanárok és a hallgatók ellen.* A BME Könyvtárának Évkönyvei III. Budapest.
- VICZIÁN János (1978): *A magyar egyetemi és főiskolai diáklapok bibliográfiája 1857–1971.* Budapest.
- VÍGH Károly (1992): *Bajcsy-Zsilinszky Endre.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 276 p.
- Visszaemlékezések, 1956.* Szerkesztette és az előszót írta: Berecz János. Zrínyi Katonai Könyv- és lapkiadó, Budapest, 1986.
- VÖRÖS Antal (1968): *Óvár, Óvár... A mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola 150 éve.* Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat, Budapest.
- WÉBER Attila (1996): *A FIDESZ-jelenség.* Napvilág Kiadó Kft., Budapest.
- WÜNSCHER Frigyes (1928): *Csonkamagyarország sajtója 1927-től.* Csáthy Ferenc Egyetemi Könyvkereskedés és Irodalmi Vállalat R. T. Kiadása, Budapest.
- Z. NAGY Ferenc (1965): *Ahogy én láttam.* Gondolat Kiadó, Budapest.